
**SYMPOZJUM: „ŚP. KSIĄDZ BISKUP FRANCISZEK BARDA –
DUSZPASTERSKA POSŁUGA W ARCHIDIECEZJI PRZEMYSKIEJ
NA TLE EPOKI”, PRZEMYŚL 11 LISTOPADA 2014 R.**

Ks. Szczepan Bemben (Przemyśl)

Premisla Christiana
(2014/2015) t. 16, s. 87-134

**BISKUP FRANCISZEK BARDA, ORDYNARIUSZ DIECEZJI
PRZEMYSKIEJ OBRZĄDKU ŁACIŃSKIEGO. DZIECIŃSTWO,
MŁODOŚĆ, KAPŁAŃSTWO I LATA BISKUPSTWA DO MOMENTU
OBJĘCIA RZĄDÓW W KOŚCIELE PRZEMYSKIM**

Biskup Franciszek Barda urodził się 21.08.1880 r. w Mszanie Dolnej k. Rabki w ówczesnej Galicji, jednej z prowincji Cesarstwa Austro-Węgierskiego¹.

Miejscowość Mszana Dolna leżała w zachodniej części Beskidu Wyspowego w zlewisku rzeki Raby, otoczona szczytami wzgórz. Choć w XV w. utraciła prawa miejskie, to zachowała pewien charakter miejski. Pod względem administracyjnym należała do powiatu limanowskiego i województwa krakowskiego; liczyła ponad 1800 mieszkańców, w tym około 200 Żydów. Większość ludności trudniła się rolnictwem. Okolicę zamieszkiwała grupa etnograficzna tzw. „Zagórczan”, a miasteczko było nazywane ich stolicą, zaś ludność miejscowa nosiła charakterystyczny dla tego regionu strój góralski².

Rodzicami Franciszka byli Jakub Barda i Wiktoria z d. Kotarba. Ojciec pochodził z miejscowości Glisne położonej niedaleko Mszany Dolnej, a matka z Mszany Dolnej. Przodkowie rodziny Bardów w większości wywodzili się z Mszany Dolnej i okolic i należeli do chłopów³.

---

¹ Archiwum Parafii Rzymskokatolickiej pw. św. Michała Archanioła w Mszanie Dolnej (dalej: APMD), bsygn., Liber Natorum Mszana Dolna, t. 5, r. 1880, s. 68, nr 50.

² APMD, bsygn., Kronika Parafii Mszana Dolna, t. 1, s. 1-15, 22, 33-75; t. 2, s. 1-67; *Szematyzm Królestwa Galicyi i Lodomeryi z Wielkiem Księstwem Krakowskiem na rok 1882*, Lwów 1882 (dalej: *Szematyzm Królestwa Galicyi [...]*), s. 417; *Mszana Dolna*, w: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 6, red. F. SULMIERSKI i in., Warszawa 1885, s. 781-782; Strona Urzędu Miasta Mszana Dolna www.mszana-dolna.eu/historia/ [stan z 8.09.2013]; Strona Odkryj Beskid Wyspowy www.odkryjbeskidwyspowy.pl/informator/info/at/51/title/Mszana-Dolna [stan z 8.09.2013].

³ Archiwum Rektoratu w Glisnem (dalej: ARGl), bsygn., Liber Natorum Glisne, t. 1, r. 1841, s. 71, nr 36; APMD, bsygn., Liber Natorum Mszana Dolna, t. 3, r. 1842, s. 86, nr 262; Drzewo genealogiczne bp. F. Bardy, bm., bd.

Rodzice Franciszka pobrali się 17.01.1865 r. w kościele parafialnym w Mszanie Dolnej⁴. Początkowo mieszkali w rodzinnym domu Wiktorii. W niedługim jednak czasie ojciec wybudował na sąsiedniej parceli nieduży dom. Był on położony na Osiedlu Wonioly, w odległości ponad 3 km od rynku miasteczka⁵.

Franciszek był piątym z kolei dzieckiem; przed nim urodzili się: Jan (1865), Maria (1868), bliźniacy Józef i Wojciech (1873), natomiast po nim przyszła jeszcze na świat Anna (1887)⁶. Został ochrzczony 22.08.1880 r. w kościele parafialnym pw. św. Michała Archanioła w Mszanie Dolnej⁷.

Parafia mszańska, w omawianym okresie liczyła około 6900 osób, należała do dekanatu tymbarskiego i diecezji tarnowskiej⁸.

O losach rodzeństwa wiadomo, że jeszcze przed narodzinami Franciszka, w roku 1875, zmarł w wieku dwóch lat jego brat Wojciech. Kiedy Franciszek miał 4 lata, wówczas w 1884 r., w wieku 11 lat zginął tragicznie jego brat Józef, gdy miał lat 7 urodziła się siostra Anna, która zmarła wkrótce po urodzeniu. Wychowywał się więc ze starszym od niego o 15 lat bratem Janem i o 12 lat starszą siostrą Marią, która także zmarła w młodym wieku. Tak więc pozostał jedynie brat Jan, który odziedziczył gospodarstwo rodzinne⁹.

Rodzina Bardów posiadała gospodarstwo rolne o powierzchni 4,80 ha, jednak tylko niecały hektar tej ziemi był gruntem uprawnym, gleba była kamienista i nieurodzajna. Ojciec obok rolnictwa trudnił się kowalstwem, pracując we własnej kuźni¹⁰.

⁴ APMD, bsygn., Liber Copulatorum Mszana Dolna, t. 2, r. 1865, s. 46, nr 1.

⁵ Dom był drewniany, kryty strzechą; składał się z sieni, kuchni i izby. W. BONOWICZ, *Biskup Franciszek Barda. Ordynariusz Przemyśki. Ojciec Soboru Watykańskiego II. 1880-1964*, Kraków 1969, s. 3-4; Archiwum własne autora (dalej: AWA), bsygn., Relacja Franciszka Bardy, Mszana Dolna 25.10.2013; AWA, bsygn., Relacja Józefy Karpierz, Mszana Dolna 12.11.2013. Własne obserwacje autora.

⁶ APMD, bsygn., Liber Natorum Mszana Dolna, t. 4, r. 1865, s. 115, nr 54; APMD, bsygn., Liber Natorum Mszana Dolna, t. 4, r. 1868, s. 130, nr 4; APMD, bsygn., Liber Natorum Mszana Dolna, t. 5, r. 1873, s. 18, nr 16; APMD, bsygn., Liber Natorum Mszana Dolna, t. 5, r. 1880, s. 68, nr 50; APMD, bsygn., Index Natorum ab anno 1786 ad 1961, r. 1887, s. 70; W. BONOWICZ, *Biskup Franciszek Barda...*, s. 3.

⁷ APMD, bsygn., Liber Natorum Mszana Dolna, t. 5, r. 1880, s. 68, nr 50.

⁸ APMD, bsygn., Kronika Parafii Mszana..., t. 1, s. 2, 7-9, 30, 59, t. 2, s. 75; *Mszana Dolna*, w: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego...*, s. 781-782.

⁹ APMD, bsygn., Liber Natorum Mszana Dolna, t. 5, r. 1873, s. 18, nr 16; APMD, bsygn., Liber Mortuorum, Mszana Dolna, t. 3, r. 1884, s. 43, nr 47; Archiwum Zgromadzenia Sług Jezusa w Warszawie (dalej: ASJ), bsygn., Teczka personalna: s. Anna Barda (dalej: TpAB), Notatki rodzinne, bm., bd.; AWA, bsygn., Relacja Franciszka Bardy...; AWA, bsygn., Relacja Józefy Karpierz...

¹⁰ Archiwum Archidiecezjalne w Przemyślu (dalej: AAP), bsygn., Zespół akt biskupa Franciszka Bardy (dalej: AbB), Życiorys napisany przez bp. F. Bardę, Przemyśl, bd.; AAP, bsygn., AbB, Brudnopis kwestionariusza bp. F. Bardy, dotyczący

Nie posiadamy zbyt wielu wiadomości na temat dzieciństwa Franciszka. Wiemy jednak, że pomimo licznych trudności, rodzice starali się ciężką pracą zapewnić godziwe warunki życia dla swoich dzieci, w czym pomagał razem z rodzeństwem także Franciszek. Jego dzieciństwo upływało w atmosferze głębokiej religijności domu rodzinnego. Kształtowała ją m.in. wspólna modlitwa, często odmawiany różaniec, śpiewane Godzinki do NMP i pieśni religijne, czytanie Ewangelii i żywotów świętych¹¹. Księgi parafialne nie podają daty przyjęcia przez niego I Komunii św. Wiadomo natomiast, że 15.01.1890 r., w wieku 10 lat, przyjął sakrament bierzmowania wybierając imię Józef¹².

Początkowo, w latach 1888-1891, uczęszczał do szkoły ludowej w rodzinnej miejscowości; mieściła się ona w murowanym budynku, niedaleko rynku. Był uczniem początkowo dobrym a następnie bardzo dobrym. Na zakończenie klasy trzeciej miał 6 ocen bardzo dobrych i 3 dobre. Odznaczał się też pilnością i wzorowym zachowaniem¹³.

Ponieważ szkoła ludowa w rodzinnej miejscowości była niższego typu, a tylko szkoły wyższego typu przygotowywały do nauki w gimnazjum¹⁴, dlatego też w roku szkolnym 1891/92, Franciszek podjął naukę w czteroklasowej Szkole Ludowej Pospolitej Męskiej w Myślenicach, uzupełniając w ten sposób wiedzę z zakresu klasy czwartej¹⁵. Ponieważ miejscowość

---

starań o paszport, Przemyśl [1959]; W. BONOWICZ, *Biskup Franciszek Barda...*, s. 4-5; AWA, bsygn., Relacja Franciszka Bardy...; AWA, bsygn., Relacja Józefy Karpierz...

¹¹ O wspólnym czytaniu Ewangelii i żywotów świętych oraz innych praktykach religijnych w domu rodzinnym pisał bp Barda w Liście pasterskim z 1941 r. AAP, bsygn., Okólniki 1939-1947, List pasterski bp. F. Bardy, Przemyśl 6.04.1941; W. BONOWICZ, *Biskup Franciszek Barda...*, s. 4; AWA, bsygn., Relacja Franciszka Bardy...

¹² APMD, bsygn., Liber Natorum Mszana Dolna, t. 5, r. 1880, s. 68, nr 50.

¹³ Archiwum Szkoły Podstawowej nr 2 w Mszanie Dolnej (dalej: ASzPMD), bsygn., Katalog klasyfikacyjny uczniów Szkoły dwuklasowej w Mszanie Dolnej. Rok szkolny 1888/89, klasa I, oddział II, lp. 3, Barda Franciszek; ASzPMD, bsygn., Katalog klasyfikacyjny uczniów Szkoły dwuklasowej w Mszanie Dolnej. Rok szkolny 1889/90, klasa II, oddział III, lp. 3, Barda Franciszek; ASzPMD, bsygn., Katalog klasyfikacyjny uczniów Szkoły dwuklasowej w Mszanie Dolnej. Rok szkolny 1890/91, klasa III, oddział IV, lp. 4, Barda Franciszek.

¹⁴ A. K. BANACH, *Kariery zawodowe studentów Uniwersytetu Jagiellońskiego pochodzenia chłopskiego z lat 1860/61-1917/18*, Kraków 2009, s. 13-15; M. GAWLIK, J. SZCZEPANIAK, *Księża katecheci diecezji krakowskiej 1880-1939*, Kraków 2000, s. 14-35.

¹⁵ AAP, bsygn., AbB, Świadectwo szkolne Franciszka Bardy, wydane przez Zarząd 4-klasowej Szkoły Ludowej Pospolitej Męskiej w Myślenicach, klasa IV, Myślenice 27.06.1892.

była oddalona od Mszany o około 23 kilometry, dlatego zamieszkała na stacji, a cała rodzina ponosiła ogromny trud na rzecz jego wykształcenia¹⁶.

W tym czasie, Myślenice były miasteczkiem powiatowym, liczącym ponad 2600 mieszkańców, w tym ponad 400 Żydów. Miejscowość miała charakter rzemieślniczy i miejski. Opiekę duchową nad ludnością sprawowała parafia rzymskokatolicka z kościołem pw. Narodzenia NMP, gdzie znajdowało się sanktuarium Matki Bożej Myślenickiej¹⁷.

Szkoła w Myślenicach, w której uczył się Franciszek, mieściła się w murowanym, piętrowym budynku przy rynku¹⁸. Był uczniem dobrym, odznaczającym się wzorowymi obyczajami i pilnością. Na zakończenie klasy czwartej otrzymał 1 ocenę bardzo dobrą, 8 dobrych i 1 dostateczną. Na podstawie tych postępów uznano go „za dobrze dojrzałego do przejścia do szkół średnich”¹⁹.

Od roku szkolnego 1892/93 zamieszkał w Krakowie, gdzie rozpoczął naukę w III Gimnazjum im. Króla Jana III Sobieskiego²⁰; ze szkołą tą był związany przez trzy kolejne lata. W klasie pierwszej mieszkał w Bursie Akademickiej przy Małym Rynku 8, w drugiej i trzeciej - na prywatnej stacji²¹.

---

¹⁶ ASJ, sygn. KEM VI/3, List ks. F. Bardy do s. Jadwigi Kiebuzińskiej, Mszana Dolna 6.06.1928; W. BONOWICZ, *Biskup Franciszek Barda...*, s. 6-8; AWA, bsygn., Relacja Franciszka Bardy...; AWA, bsygn., Relacja Józefy Karpierz...

¹⁷ *Elenchus venerabilis cleri tam saecularis quam regularis dioeceseos cracoviensis S. Sedi Apostolicae immediate subjectae pro Anno Domini 1891*, Cracovia 1891 (dalej: *Elenchus [...] 1891*, Cracovia 1891 i analogicznie dla innych lat), s. 125; *Szematyzm Królestwa Galicyi [...] 1892*, passim; *Myślenice*, w: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 6, red. F. SULMIERSKI i in., Warszawa 1885, s. 828-831; M. Wróblewska, *Myślenice pod austriackim zaborem (1772-1918)*, w: *Myślenice. Monografia miasta*, red. T. GĄSOWSKI, Myślenice-Kraków 2012, s. 333-424.

¹⁸ *Szematyzm Królestwa Galicyi [...] 1892*, s. 464; *Myślenice*, w: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego...*, s. 828-831; M. WRÓBLEWSKA, *Myślenice pod austriackim zaborem...*, s. 375-377.

¹⁹ AAP, bsygn., AbB, Świadcstwo szkolne Franciszka Bardy, wydane przez Zarząd 4-klasowej Szkoły Ludowej Pospolitej Męskiej w Myślenicach, klasa IV, Myślenice 27.06.1892.

²⁰ Gimnazjum im. Sobieskiego było szkołą założoną w 1883 r., która przeżywała w tym czasie okres swego rozwoju, kształtowania form przekazu wiedzy i własnej tożsamości. Placówka mieściła się w budynku przy ul. Sobieskiego 9. *Stefana Mikulskiego Wielka Księga Adresowa. Stoł. król. miasta Krakowa. Stoł. król. miasta Lwowa. Król. woln. miasta Podgórze*, red. S. MIKULSKI, J. KNAPIK, rok 1907, Kraków 1907, rozdz. VI B, s. 12; *Szematyzm Królestwa Galicyi [...] 1891*, s. 381 (toż z lat 1892-1899); Strona II Liceum Ogólnokształcącego im. Króla Jana III Sobieskiego w Krakowie: <http://sobieski.krakow.pl/> [stan z 17.11.2013].

²¹ Archiwum Narodowe w Krakowie. Oddział III, ul. Sienna (dalej: ANKr), sygn. 2302/010, Katalog klasy I z roku szkolnego 1892/3, lp. 1, Barda Franciszek; ANKr, 90

Na zakończenie klasy pierwszej Franciszek otrzymał: 1 ocenę b. dobrą, 2 dobre i 7 dostatecznych. Na koniec klasy drugiej było to: 4 dobre i 4 dostateczne, a trzeciej 2 b. dobre, 4 dobre i 3 dostateczne. Przez wszystkie lata, z obyczajów, pilności i staranności prac, wystawiano mu ocenę dobrą i należał do uczniów z ogólnym stopniem pierwszym. Z zachowanych źródeł dowiadujemy się, że był pilny, sumiennie uczęszczał na lekcje, nie sprawiał też trudności wychowawczych, jednak nauka przychodziła mu, zwłaszcza na początku, z pewną trudnością. Wyniki, które osiągał były jednak dość dobre i na tle osiągnięć kolegów klasowych kształtowały się na średnim poziomie²².

W gimnazjum oprócz przekazywania wiedzy, kształtowano także charakter i zwracano uwagę na wychowanie młodego pokolenia, czemu służyły m.in. praktyki religijne, obchody uroczystości związanych z życiem Kościoła i Cesarstwa Austro-Węgierskiego oraz niektórych wydarzeń z historii Polski. Trzeba jednak zauważyć, że szkoła ta podobnie jak inne placówki oświatowe w Galicji, wychowywała w duchu konserwatywnym i lojalistycznym²³.

Istotna zmiana w życiu Franciszka Bardy nastąpiła w roku szkolnym 1895/96, gdy wstąpił do nowo założonego, przez bp. Jana Puzyńkę, Małego Seminarium. W związku z tym dalszą naukę kontynuował w Gimnazjum św. Anny, gdzie uczyli się wszyscy małoseminarzyści. Wraz z innymi wychowankami zamieszkał w Pałacu Biskupim przy ul. Franciszkańskiej 3, w skrzydle od strony ul. Wiślniej i od tej pory był związany z Małym Seminarium przez kolejne pięć lat²⁴. Nie wiemy, kto podsunął gimnazjaliście myśl o wstąpieniu

---

sygn. 2302/011, Katalog klasy II z roku szkolnego 1893/4, lp. 2, Barda Franciszek; ANKr, sygn. 2302/012, Katalog klasy III z roku szkolnego 1894/5, lp. 2, Barda Franciszek.

²² Tamże; AAP, bsygn., AbB, Gimnazjum III w Krakowie, Franciszek Barda, Świadectwo szkolne, klasa I, I półrocze, Kraków 30.01.1893; AAP, bsygn., AbB, Gimnazjum III w Krakowie, Franciszek Barda, Świadectwo szkolne, klasa I, II półrocze, Kraków 30.06.1893; AAP, bsygn., AbB, Gimnazjum III w Krakowie, Franciszek Barda, Świadectwo szkolne, klasa II, I półrocze, Kraków 30.01.1894; AAP, bsygn., AbB, Gimnazjum III w Krakowie, Franciszek Barda, Świadectwo szkolne, klasa II, II półrocze, Kraków 30.06.1894; AAP, bsygn., AbB, Gimnazjum III w Krakowie, Franciszek Barda, Świadectwo szkolne, klasa III, II półrocze, Kraków 29.06.1895.

²³ *Sprawozdanie dziesiąte Dyrekcji C.K. III Gimnazjum w Krakowie za rok szkolny 1893*, Kraków 1893, s. 52-56, 96-98; *Sprawozdanie jedenaste Dyrekcji C.K. III Gimnazjum w Krakowie za rok szkolny 1894*, Kraków 1894, s. 52-56, 92-93; *Sprawozdanie dwunaste Dyrekcji C.K. III Gimnazjum w Krakowie za rok szkolny 1895*, Kraków 1895, s. 128-133.

²⁴ ANKr, sygn. GLN 154, Katalog uczniów z roku szkolnego 1895/96, klasa IV B, lp. 1, Barda Franciszek; ANKr, sygn. GLN 155, Katalog uczniów z roku szkolnego 1896/97, klasa V B, lp. 2, Barda Franciszek; ANKr, sygn. GLN 156, Katalog uczniów z roku szkolnego 1897/98, klasa VI B, lp. 1, Barda Franciszek; ANKr, sygn. GLN 157, Katalog uczniów z roku szkolnego 1898/99, klasa VII B, lp. 3, Barda Franciszek; ANKr, sygn. GLN 158, Katalog uczniów z roku szkolnego 1899/1900, klasa VIII B,

do Małego Seminarium. Faktem jest, że w tym czasie bp Puzyna poszukiwał do utworzonego przez siebie zakładu młodzieńców zdolnych, ale też pobożnych, którzy myśleli o powołaniu kapłańskim. Prawdopodobnie był to kolejny krok Franciszka do realizacji podjętych wcześniej planów życiowych²⁵.

W pierwszym roku liczba wychowanków Małego Seminarium wynosiła ok. 10 osób. W kolejnych latach wzrastała ona systematycznie, aż do 30 w 1900 r. Wzrost ten wiązał się z usilnymi zabiegami samego Księcia Biskupa, a także tym, że koszty utrzymania ponosiła diecezja i bp Puzyna, co dawało większą możliwość kształcenia się uboższej młodzieży, która odczuwała powołanie kapłańskie²⁶. Prefektem zakładu został ks. Mateusz Jeż, katecheta w Gimnazjum św. Anny, a ojcem duchownym ks. Władysław Bandurski. Pełnili oni te funkcje przez cały okres pobytu Franciszka w Małym Seminarium²⁷. Pobyt w tej Instytucji nie tylko ułatwił Franciszkowi zdobycie dalszego wykształcenia, ale też pozwolił zastanowić się nad powołaniem kapłańskim, wypracować pewne postawy osobowe i cechy charakteru, wejść w środowisko kapłańskie i poznać bliżej również kard. Puzynę; te relacje z Księciem Biskupem stały się dość bliskie²⁸.

Jak już wspomniano, wraz z wstąpieniem do Małego Seminarium, Franciszek zmienił miejsce nauki i od tej pory aż do matury w 1900 r. konty-

lp. 2, Barda Franciszek; Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie (dalej: AKMK), sygn. AKP IV, Słowo o Małym Seminarium, Kraków 1.10.1904; *Elenchus [...] 1897*, Cracovia 1897, s. 278 (toż z lat 1888-1900); J. KRACIK, *Krakowskie Seminarium Duchowne w latach 1911-1951*, w: *Księga Sapieżyńska*, t. 1, red. J. WOLNY, Kraków 1982, s. 197-198.

²⁵ W. Bonowicz podaje, że właśnie w czasie nauki w gimnazjum w Krakowie obudziło się w Franciszku Bardzie powołanie do życia kapłańskiego; G. Brączyk przesuwając ten czas na okres nauki w szkole w Myślenicach. Natomiast we wspomnieniach rodziny pojawia się informacja, że Franciszek już w czasie nauki w Mszanie Dolnej urządzał dla kolegów i koleżanek „nabożeństwa” i „odprawiał msze” oraz nakazywał wszystkim klękać podczas tych ceremonii. Informacje te trudno zweryfikować, niewątpliwie miał już jakieś plany wcześniej skoro podjął naukę w gimnazjum. Nie wiadomo jednak czy dotyczyły one kapłaństwa. Bez wątplenia wstąpienie do Małego Seminarium wskazuje na to, że obecnie myślał o tej drodze życia. W. BONOWICZ, *Biskup Franciszek Barda...*, s. 10; ASJ, bsygn., G. BRĄCZYK, *Formacja biblijna w kierownictwie duchowym w świetle korespondencji Matki Eleonory Motylowskiej z jej spowiednikami*, Warszawa 1999, mps, s. 140; AWA, bsygn., *Relacja Franciszka Bardy...*; AWA, bsygn., *Relacja Józefy Karpierz...*

²⁶ *Elenchus [...] 1897*, Cracovia 1897, s. 278 (toż z lat 1898-1900); J. KRACIK, *Krakowskie Seminarium Duchowne...*, s. 197-198.

²⁷ *Elenchus [...] 1897*, Cracovia 1897, s. 278 (toż z lat 1898-1900).

²⁸ Świadczy o tym późniejsza korespondencja, prowadzona pomiędzy nimi, o czym będzie jeszcze mowa.

nuował ją w Gimnazjum św. Anny²⁹. Zachowane źródła pozwalają nam poznać zarówno przedmioty na jakie uczęszczał, jak i wykładowców oraz jego osiągnięcia naukowe w czasie nauki w tej szkole. I tak na zakończenie klasy czwartej uzyskał: 1 celujący, 2 b. dobre, 6 dobrych; w klasie piątej: 2 celujące, 6 b. dobrych, 1 dobry; w szóstej: 7 celujących, 4 b. dobre; w siódmej: 9 celujących, 3 b. dobre; w ósmej: 5 celujących, 6 b. dobrych. Przez cały okres nauki otrzymywał z obyczajów notę chwalebna, pilność oceniano najczęściej jako wytrwała, a staranność prac pisemnych chwalebna. Od klasy piątej w ogólnej klasyfikacji miał stopień pierwszy z odznaczeniem. Początkowo więc, osiągnięcia naukowe Franciszka, w nowej szkole były na średnim poziomie, ale w kolejnych latach stał się jednym z najlepszych uczniów w klasie. Oprócz wiedzy naukowej, Gimnazjum św. Anny, podobnie jak poprzednie kształtowało w wychowankach postawy życiowe, gdyż zwracano uwagę na całokształt wychowania młodego adepta. Ważną rolę w formacji religijnej odgrywali katecheci szkolni, spośród których ks. M. Jeż, pełnił funkcję opiekuna mało-seminarzystów³⁰.

---

²⁹ Była to jedna z najstarszych i nieprzerwanie działających na terytorium polskim szkół średnich. Została powołana do życia w 1586 r.; od początku związana z Uniwersytetem Jagiellońskim, gdyż jej celem było wyrównanie i uzupełnienie wiedzy przyszłych studentów Akademii Krakowskiej. Wcześniej nosiła nazwę Szkoła Nowodworska lub Władysławsko-Nowodworska, a od 1818 r. Gimnazjum św. Anny. Była to jedna z najlepszych i najbardziej znanych szkół średnich. W omawianym okresie placówka mieściła się do roku 1898 w budynku przy ul. św. Anny 12, a od roku szkolnego 1898/99 przeniesiona została do nowego gmachu przy Placu Groble 9. *Sprawozdanie Dyrektora C.K. Gimnazjum Nowodworskiego czyli św. Anny w Krakowie za rok szkolny 1896*, Kraków 1896, s. 80-87; *Sprawozdanie Dyrektora C.K. Gimnazjum Nowodworskiego czyli św. Anny w Krakowie za rok szkolny 1897*, Kraków 1897, s. 17-64; *Sprawozdanie Dyrektora C.K. Gimnazjum Nowodworskiego czyli św. Anny w Krakowie za rok szkolny 1898*, Kraków 1898, s. 81-96; *Sprawozdanie Dyrektora C.K. Gimnazjum Nowodworskiego czyli św. Anny w Krakowie za rok szkolny 1899*, Kraków 1899, s. 1-65; *Sprawozdanie Dyrektora C.K. Gimnazjum Nowodworskiego czyli św. Anny w Krakowie za rok szkolny 1900*, Kraków 1900, s. 41-94; *Szematyzm Królestwa Galicyi [...] 1896*, s. 380-381 (toż z lat 1897-1900); *420 lat Szkół Nowodworskich. Wydanie Jubileuszowe*, red. T. GRAFF, G. URBANEK, Kraków 2008, passim.

³⁰ AAP, bsygn., AbB, Gimnazjum św. Anny w Krakowie, Franciszek Barda, Świadectwo szkolne, klasa IV B, I półrocze, Kraków 30.01.1896; AAP, bsygn., AbB, Gimnazjum św. Anny w Krakowie, Franciszek Barda, Świadectwo szkolne, klasa IV B, II półrocze, Kraków 28.06.1896; AAP, bsygn., AbB, Gimnazjum św. Anny w Krakowie, Franciszek Barda, Świadectwo szkolne, klasa V B, I półrocze, Kraków 30.01.1897; AAP, bsygn., AbB, Gimnazjum św. Anny w Krakowie, Franciszek Barda, Świadectwo szkolne, klasa V B, II półrocze, Kraków 29.06.1897; AAP, bsygn., AbB, Gimnazjum św. Anny w Krakowie, Franciszek Barda, Świadectwo szkolne, klasa VI B, I półrocze, Kraków 29.01.1898; AAP, bsygn., AbB, Gimnazjum św. Anny w Kra-

Zdobytą wiedzę i osiągnięcia Franciszka Bardy potwierdziła zdana z wyróżnieniem matura i stopnie otrzymane na świadectwie dojrzałości. Piśmienny egzamin maturalny odbył się w dniach 7-14.05.1900 r., natomiast ustny w dniach 21.05.-1.06.1900 r. Uroczyste rozdanie świadectw nastąpiło w dniu 2 czerwca. Na świadectwie maturalnym widnieją noty: obyczaje - chwalebne, religia - celujący, j. łaciński - celujący (zwolniony od egzaminu ustnego), j. grecki - bardzo dobry, j. polski - bardzo dobry, j. niemiecki - dobry, geografia i historia - celujący, matematyka - bardzo dobry, fizyka - celujący, historia naturalna - bardzo dobry, propedeutyka filozofii - celujący³¹.

W dniu 3.07.1900 r. Franciszek Barda wniósł podanie do Księżęco-Biskupiego Konsystorza w Krakowie z prośbą o przyjęcie go na koszt rządu do Seminarium Duchownego³². Pozytywne świadectwo moralności wystawił także ks. M. Jez³³. Decyzja o wstąpieniu do krakowskiego seminarium

---

krakowie, Franciszek Barda, Świadectwo szkolne, klasa VI B, II półrocze, Kraków 30.06.1898; AAP, bsygn., AbB, Gimnazjum św. Anny w Krakowie, Franciszek Barda, Świadectwo szkolne, klasa VII B, I półrocze, Kraków 30.01.1899; AAP, bsygn., AbB, Gimnazjum św. Anny w Krakowie, Franciszek Barda, Świadectwo szkolne, klasa VII B, II półrocze, Kraków 30.06.1899; AAP, bsygn., AbB, Gimnazjum św. Anny w Krakowie, Franciszek Barda, Świadectwo szkolne, klasa VIII B, I półrocze, Kraków 30.01.1900; ANKr, sygn. GLN 154, Katalog uczniów z roku szkolnego 1895/96, klasa IV B, lp. 1, Barda Franciszek; ANKr, sygn. GLN 155, Katalog uczniów z roku szkolnego 1896/97, klasa V B, lp. 2, Barda Franciszek; ANKr, sygn. GLN 156, Katalog uczniów z roku szkolnego 1897/98, klasa VI B, lp. 1, Barda Franciszek; ANKr, sygn. GLN 157, Katalog uczniów z roku szkolnego 1898/99, klasa VII B, lp. 3, Barda Franciszek; ANKr, sygn. GLN 158, Katalog uczniów z roku szkolnego 1899/1900, klasa VIII B, lp. 2, Barda Franciszek; *Sprawozdanie Dyrektora C.K. Gimnazjum Nowodworskiego czyli św. Anny w Krakowie za rok szkolny 1896...*, s. 81; *Sprawozdanie Dyrektora C.K. Gimnazjum Nowodworskiego czyli św. Anny w Krakowie za rok szkolny 1897...*, s. 61; *Sprawozdanie Dyrektora C.K. Gimnazjum Nowodworskiego czyli św. Anny w Krakowie za rok szkolny 1898...*, s. 96; *Sprawozdanie Dyrektora C.K. Gimnazjum Nowodworskiego czyli św. Anny w Krakowie za rok szkolny 1899...*, s. 63; *Sprawozdanie Dyrektora C.K. Gimnazjum Nowodworskiego czyli św. Anny w Krakowie za rok szkolny 1900...*, s. 76; *Elenchus [...] 1896*, Cracovia 1896, s. 24 (toż z lat 1897-1900).

³¹ AAP, bsygn., AbB, Świadectwo dojrzałości, Barda Franciszek, Kraków 22.05.1900; ANKr, sygn. GLN 195, Protokoły egzaminu dojrzałości w terminie letnim 1900, lp. 3, Barda Franciszek, Kraków 22.05.1900; *Sprawozdanie Dyrektora C.K. Gimnazjum Nowodworskiego czyli św. Anny w Krakowie za rok szkolny 1900...*, s. 73, 81-82, 92.

³² AKMK, sygn. AS 10, Prośba F. Bardy do Konsystorza Biskupiego w Krakowie, Mszana Dolna 3.07.1900, p. 1211.

³³ AKMK, sygn. AS 10, Świadectwo moralności wystawione przez ks. M. Jeża dla Franciszka Bardy, Kraków 7.09.1900, p. 1323.

była zapewne naturalną konsekwencją dotychczasowych wydarzeń, m.in. pobytu w Małym Seminarium i bliskich relacji z kard. Puzyną³⁴.

W dniu 19.09.1900 r. Franciszek został włączony w poczet alumnów³⁵. Razem z nim pierwszy rok rozpoczęło 26 kleryków³⁶ a wśród nowo przyjętych było czterech wychowanków Małego Seminarium³⁷. Rozpoczęcie formacji nastąpiło w dniu 1.10.1900 r.³⁸

Ponieważ kleryk Barda pochodził z terenu diecezji tarnowskiej, dlatego Konsystorz wysłał do ordynariusza tarnowskiego bp. Leona Wałęgi prośbę o pozwolenie dla niego na formację i przyjęcie poszczególnych święceń; biskup tarnowski udzielił stosownych pozwoleń³⁹.

Należy jeszcze dodać, że zaraz na początku pobytu w seminarium, w dniu 6.10.1900 r., w wieku 59 lat, zmarł ojciec Franciszka - Jakub⁴⁰.

W czasie, gdy Franciszek wstępował do Seminarium Duchownego, mieściło się ono w zabudowaniach Zgromadzenia Księży Misjonarzy św. Wincentego a Paulo na Stradomiu, tam odbywała się formacja ascetyczno-osobowa. Natomiast wykształcenie filozoficzno-teologiczne uzyskiwano na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego⁴¹.

---

³⁴ Pojawia się co prawda informacja, że chciał on wstąpić do Zakonu oo. Redemptorystów, czemu sprzeciwił się Książe-Biskup, jednak nie wiadomo czy było to przed, czy dopiero w trakcie pobytu w Seminarium krakowskim. ASJ, sygn. KEM V, List ks. F. Bardy do m. E. Motylowskiej, Poznań 23.12.1920, s. 67-70; ASJ, sygn. KEM V, List ks. F. Bardy do m. E. Motylowskiej, Poznań 15.02.1922, s. 132-133; ASJ, bsygn., J. Kiebuzińska, Wspomnienia o Krakowie, Otwock 1952, s. 3.

³⁵ AKMK, sygn. AS 10, Pismo Konsystorza Biskupiego w Krakowie do parafii Mszana Dolna z informacją o przyjęciu Franciszka Bardy do Seminarium Duchownego, Kraków 19.09.1900, p. 1211; M. HAŁABURDA, J. SZCZEPANIAK, *Katalog alumnów Seminarium Stradomskiego (1801-1900)*, Kraków 2003, s. 26.

³⁶ AKMK, sygn. AS 10, Pismo rektora do Konsystorza Biskupiego w Krakowie z wykazem alumnów Seminarium Diecezjalnego w Krakowie w II półroczu roku szkolnego 1900/01, Kraków 15.04.1901, p. 1415-1417; *Elenchus [...] 1901*, Cracovia 1901, s. 296-297.

³⁷ AKMK, sygn. AS 10, Świadeństwo moralności wystawione przez ks. M. Jeża dla kandydatów do Seminarium Diecezjalnego, Kraków 7.09.1900, p. 1323; AKMK, sygn. AS 10, Pismo Konsystorza Biskupiego w Krakowie do ks. rektora Kajetana Sakowskiego, Kraków 26.09.1900, p. 1345.

³⁸ Tamże.

³⁹ AKMK, sygn. AS 10, Pismo Konsystorza Biskupiego w Krakowie do bpa L. Wałęgi, Kraków 3.12.1901, p. 1587; AKMK, sygn. AS 10, Pismo bp. L. Wałęgi do kard. J. Puzyny, Tarnów 2.01.1902, p. 1591.

⁴⁰ APMD, bsygn., Liber Mortuorum, Mszana Dolna, t. 3, r. 1900, s. 107, nr 64; Inskrypcja na grobie Jakuba Bardy znajdującym się na cmentarzu parafialnym w Mszanie Dolnej.

⁴¹ *Elenchus [...] 1901*, Cracovia 1901, s. 292-297; *Szematyzm Królestwa Galicyi [...] 1901*, s. 412.

Od drugiego roku formacji kleryka Bardy, Seminarium Duchowne przeniosło się do nowo wybudowanego gmachu przy ul. Podzamcze 8 i nastąpił czas samodzielnego funkcjonowania tej instytucji; kształcenie teologiczne nadal odbywało się na Wydziale Teologicznym UJ. W chwili przeniesienia do nowej siedziby, zamianowano też nowych przełożonych. Rektorem został biskup pomocniczy Anatol Nowak, wicerektorem ks. Józef Kaczmarczyk, prefektem ks. Szymon Hanuszek, a ojcem duchownym ks. Edward Komar. Ten skład wychowawców pozostał bez zmian także w kolejnym roku akademickim⁴².

Bez wątpienia wszyscy wychowawcy seminaryjni odegrali pewną rolę w kształtowaniu postawy osobowej i kapłańskiej Franciszka. Wśród nich należy zwrócić uwagę na rektora bp. A. Nowaka z którym młody kleryk nawiązał bliższe relacje, co miało też wpływ na wiele wydarzeń w jego późniejszym życiu. Niebagatelną postacią był też ks. E. Komar pełniący obowiązki ojca duchownego. To on w znacznej mierze nadawał ton wychowaniu i formacji kleryckiej. Był bowiem osobą o dominującej osobowości, akcentował w sposób zdecydowany pobożność i zagadnienia moralne w wychowaniu alumnów, stawiał wysokie wymagania kandydatom do stanu duchownego. Pełnił też funkcję spowiednika i kierownika duchowego kard. Puzyny, stąd realizował ściśle wizje ordynariusza⁴³.

W okresie pobytu w Seminarium alumni przeżywali intensywny czas formacji zarówno religijnej jak i osobowościowej. Na profil wychowania wpływały bez wątpienia przepisy kościelne, a także pewne naleciałości z czasów reform józefińskich i późniejsze przepisy państwowe. Nie bez znaczenia była też wizja kreowana przez kard. Puzynę, który na bieżąco interesował się wszystkimi przejawami życia seminaryjnego. Ksiązę Biskup w swoich założeniach deklarował chęć zreformowania wychowania kleru, jednak trzymał się mocno ducha konserwatyzmu i lojalizmu. Według niego kapłan powinien gorliwie zajmować się pracą parafialną, odznaczać się pobożnością i bezwzględnym posłuszeństwem wobec Stolicy Apostolskiej i przełożonych, a także szanować prawowitą władzę. Nie dopuszczał on myśli o jakichkolwiek zmianach w istniejących stosunkach społecznych i obawiał się wszelkich nowości czy działalności polityczno-społecznej. Dlatego w formacji seminaryjnej główny nacisk kładziono na pełnienie przez przyszłych kapłanów funkcji pastoralnych, z zachowaniem pozycji paternalistycznej. Szczególną uwagę zwracano na wymiar duchowy, a obowiązkowe praktyki religijne były pod ścisłą kontrolą przełożonych. Mało miejsca poświęcano natomiast zagadnie-

---

⁴² AKMK, sygn. AS 16, Pismo Namiestnictwa we Lwowie do filialnej Kasy Krajowej w Krakowie o wypłacie asygnat przełożonym seminarium, Lwów 10.10.1901, p. 29; *Elenchus [...] 1902*, Cracovia 1902, s. 298-299 (toż z r. 1903); *Szematyzm Królestwa Galicyi [...] 1902*, s. 438 (toż z r. 1903).

⁴³ E. KOMAR, *Kardynał Puzyna (Moje wspomnienia)*, Kraków 1912, s. VI; J. KRACIK, *Krakowskie Seminarium Duchowne...*, s. 197-199.

niom społecznym, co utrudniało zrozumienie otaczającego świata i sensu dokonujących się zmian kulturowych i cywilizacyjnych. Sam kard. Puzyna zachęcał też kleryków do większej gorliwości duszpasterskiej, ofiarności, wytrwałości i dawania dobrego świadectwa swoim życiem tak, by w ten sposób nauka Chrystusa przenikała i ogarniała wszelkie działania ludzkie⁴⁴.

Równolegle do formacji seminaryjnej alumni zdobywali wykształcenie na Wydziale Teologicznym UJ. Franciszek Barda w poczet studentów tego wydziału został włączony 5.10.1900 r.; studiował tam przez kolejne trzy lata. W pierwszym semestrze 1900/01 na Wydziale Teologicznym było 60 słuchaczy zwyczajnych i 5 nadzwyczajnych; większość stanowili wychowankowie Seminarium Duchownego. Istotna zmiana liczby studentów nastąpiła w roku akademickim 1901/02, kiedy dopisano dodatkowo 52 zwyczajnych i 27 nadzwyczajnych. Dołączeni słuchacze byli to ukraińscy studenci z Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Lwowskiego, którzy w ten sposób wyrazili swój protest wobec trudnień dotyczących stosowania języka ukraińskiego na tamtejszej uczelni. Większość z nich była obrządku greckokatolickiego. W ten sposób kleryk Barda zetknął się bezpośrednio z zagadnieniami narodowościowymi i obrządkowymi występującymi w Galicji Wschodniej⁴⁵. Alumn Franciszek należał do wyróżniających się pilnością studentów a w arkuszach ocen przy jego nazwisku widnieją oceny najwyższe⁴⁶.

---

⁴⁴ E. KOMAR, *Kardynał Puzyna...*, passim; J. KRACIK, *Krakowskie Seminarium Duchowne...*, s. 198-199; K. LUBECKI, *Wspomnienie o księciu kardynale Puzynie*, „Ateneum Kapłańskie” 3(1911), t. 6, s. 193-209; B. NIEMIEC, *Udział duchowieństwa katolickiego w rozwoju kultury religijnej, moralnej i narodowej na ziemiach polskich pod zaborem austriackim w XIX i na początku XX wieku*, Kraków 2004, s. 118-119; W. URBAN, *Ostatni etap dziejów Kościoła w Polsce przed nowym tysiącleciem (1815-1965)*, Rzym 1966, s. 382-393, 631-637.

⁴⁵ Warto dodać, że w kolejnym roku akademickim sytuacja powróciła do stanu poprzedniego, gdyż studenci lwowscy odeszli. AAP, bsygn., AbB, Barda Franciszek, Uniwersytet Jagielloński, Wydział Teologiczny, Index lectionum, nr 2797, wydany 8.10.1900; Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie (dalej: AUJ), sygn. S II 503A, Akta Senatu. Rodowody studentów. Wydział Teologiczny UJ, r. 1900/01, semestr I (toż z r. 1900/01, semestr II – 1902/03, semestr II, sygn. S II 504A – S II 508A); AUJ, sygn. WT II 133, Katalog studentów Wydziału Teologicznego UJ, r. 1900/01, semestr I (toż z r. 1900/01, semestr II – 1902/03, semestr II, sygn. WT II 134 – WT II 138); *Szematyzm Królestwa Galicyi [...] 1902*, s. 457 (toż z lat 1903-1904); M. ŻUKOWSKI, *Młodzież Uniwersytetu we Lwowie na przełomie XIX i XX wieku. Wybrane zagadnienia i problemy*, w: *Universitati Leopoliensi. Trecentessimum quinquagesimum anniversarium suae foundationis celebranti. In memoriam*, red. W. LOHMAN, Kraków 2011, s. 423-424.

⁴⁶ AAP, bsygn., AbB, Barda Franciszek, Uniwersytet Jagielloński, Wydział Teologiczny, Index lectionum, nr 2797, wydany 8.10.1900; AUJ, sygn. S II 503A, Akta Senatu. Rodowody studentów. Wydział Teologiczny UJ, r. 1900/01, semestr I, Barda Franciszek (toż z r. 1900/01, semestr II – 1902/03, semestr II, sygn. S II 504A –

W trakcie formacji w seminarium krakowskim 21.01.1902 r. otrzymał tonsurę, a 20.12.1902 r. cztery święcenia niższe; ich szafarzem był bp Nowak⁴⁷. Warto dodać, że czas pobytu w seminarium związał go jeszcze mocniej z Kościołem krakowskim, a także kard. Puzyną i bp. Nowakiem⁴⁸.

W listopadzie 1903 r., po trzech latach pobytu w seminarium w Krakowie kleryk Franciszek Barda został wysłany na dalsze studia do Rzymu⁴⁹. Kardynał Puzyna bowiem, od samego początku rządów w diecezji krakowskiej, wysyłał kapłanów i kleryków na studia zagraniczne. Wybierał zdolnych i pobożnych kandydatów, którym uważnie przyglądał się przed wyjazdem i przez cały okres nauki. Motywem desygnowania na studia za granicę była chęć wychowania nowego pokolenia kapłanów, którzy mieli w szybkim czasie objąć katedry na Wydziale Teologicznym UJ, obsadzić katechetury w szkołach średnich i być wzorem dla innych kapłanów w realizacji wizji biskupa⁵⁰.

Kleryk Franciszek Barda przybył więc do Wiecznego Miasta i zamieszkał w Papieskim Kolegium Polskim przy Via dei Maroniti 22. Pewne wiadomości na temat pobytu w tej instytucji przynoszą pośrednio listy pisane

---

S II 508A); AUJ, sygn. WT II 133, Katalog studentów Wydziału Teologicznego UJ, r. 1900/01, semestr I, poz. 3, Barda Franciszek (toż z r. 1900/01, semestr II – 1902/03, semestr II, sygn. WT II 134 – WT II 138).

⁴⁷ AAP, bsygn., Liber ordinatorum ab Anatolio Nowak, s. 18, 24; BP A. NOWAK, *Wielebnemu Duchowieństwu diecezji naszej* [o nominacji sufraganiem przemyskim ks. F. Bardy], Przemyśl 15.08.1931, KDP 31(1931), z. 8-9, s. 323-324; M. HAŁABURDA, J. SZCZEPANIAK, *Katalog alumnów...*, s. 26.

⁴⁸ Świadczą o tym późniejsze relacje z hierarchami, o czym będzie mowa w dalszej części tekstu.

⁴⁹ Rozpoczął jeszcze czwarty rok formacji i kształcenia w Krakowie, ale w listopadzie 1903 r. wyjechał do Wiecznego Miasta. AUJ, sygn. S II 509A, Akta Senatu. Rodowody studentów. Wydział Teologiczny UJ, r. 1903/04, semestr I, Barda Franciszek; AUJ, sygn. WT II 139, Katalog studentów Wydziału Teologicznego UJ, r. 1903/04, semestr I, poz. 2, Barda Franciszek; AKMK, sygn. AS 16, Pismo Konsystorza Biskupiego w Krakowie do Namiestnictwa we Lwowie, Kraków 10.12.1903, p. 119; *Corpus studiosorum Universitatis Jagellonicae...*, t. 3, s. 132-133; *Elenchus [...] 1902*, Cracovia 1902, s. 305.

⁵⁰ AKMK, sygn. TS III/132, List kard. J. Puzyny do ks. A. Sapiehy, Kraków 9.01.1908; AKMK, sygn. TS III/136, List kard. J. Puzyny do ks. A. Sapiehy, Kraków 21.02.1908; AKMK, sygn. TS III/142, List kard. J. Puzyny do ks. A. Sapiehy, Kraków 11.10.1908; E. Komar, *Kardynał Puzyna...*, s. 13-19, 36-40.

przez kard. Puzyńkę do studenta⁵¹. Dowiadujemy się z nich m.in., że znalazł tam czas na naukę i pogłębianie wiedzy jak i formację duchową⁵².

Okres rzymski wiązał się jednak przede wszystkim z zamiarem uzyskania doktoratu na Uniwersytecie Gregoriańskim. Nie posiadamy zbyt wielu informacji na temat studiów Franciszka Bardy na tej uczelni. Wiemy, że studiował na Wydziale Teologicznym, gdzie osiągał wyniki średnie. Uczęszczał też na wykłady prawa kanonicznego, co związane było z koniecznością uzupełnienia studiów seminaryjnych; w 1906 r. zdał egzamin z zakresu tej dyscypliny⁵³.

Pierwszy rok pobytu w Rzymie układał się Franciszkowi pomyślnie. Student był pełen optymizmu, a czas upływał mu szybko pomiędzy modlitwą, pracą i zwiedzaniem⁵⁴. W tym czasie dowiedział się, że podczas wakacji ma przyjąć święcenia kapłańskie; mijało bowiem cztery lata od wstąpienia do seminarium⁵⁵. W związku z tym, po powrocie do kraju, najpierw w dniu 17.07.1904 r., w kościele pw. Zwiastowania NMP, oo. Kapucynów w Krakowie, otrzymał z rąk bp. Nowaka święcenia subdiakonatu, a następnie w dniu 24.07.1904 r. w katedrze na Wawelu przyjął święcenia diakonatu, których udzielił mu również biskup pomocniczy⁵⁶.

Natomiast w dniu 26.07.1904 r., w liturgiczne wspomnienie św. Anny, w kościele oo. Kamedułów pw. Wniebowzięcia NMP na Bielanych pod Krakowem, otrzymał z rąk kard. Puzyńki święcenia kapłańskie⁵⁷. Według rela-

---

⁵¹ W AAP zachowało się 13 listów kard. Puzyńki do Franciszka Bardy z lat studiów rzymskich, które wymieniamy poniżej. Niestety nie udało się odnaleźć listów odwrotnych. Prawdopodobnie nie zachowały się.

⁵² W zakładzie prowadzono, m.in. wykłady z dziedziny pastoralnej, homiletyki i historii oraz uczono języka włoskiego. AAP, bsygn., AbB, List kard. J. Puzyńki do F. Bardy, Kraków 11.02.1904; *Przepisy Kolegium Polskiego w Rzymie*, Kraków 1894, passim; M. Stępień, *Statut i Regulamin Papieskiego Kolegium Polskiego w Rzymie z 1960 roku*, w: „Perspectiva”. Legnickie Studia Teologiczno-Historyczne, r. 2012(XI), nr 1(20), s. 156-164; J. CICHOCKI, M. PACA, *25 lat od wznowienia działalności Międzynarodowego Kolegium Zmartwychwstańców w Rzymie 1982-2007*, s. 3-6, 31, w: www.biz.xcr.pl/files/25-lecie-Kolegium-CR-w-Rzymie.pdf [stan z 19.09.2013].

⁵³ AAP, bsygn., AbB, Pismo Uniwersytetu Gregoriańskiego, Rzym 21.07.1906; AAP, bsygn., AbB, Dyplom doktora teologii Franciszka Bardy, Rzym 22.07.1907.

⁵⁴ AAP, bsygn., AbB, List kard. J. Puzyńki do F. Bardy, Kraków 9.12.1903; AAP, bsygn., AbB, List kard. J. Puzyńki do F. Bardy, Kraków 11.02.1904; AAP, bsygn., AbB, List kard. J. Puzyńki do F. Bardy, Kraków 28.03.1904.

⁵⁵ AAP, bsygn., AbB, List kard. J. Puzyńki do F. Bardy, Kraków 11.02.1904.

⁵⁶ AAP, bsygn., Liber ordinatorum ab Anatolio Nowak, s. 46, 47; AKMK, sygn. AS 11, Akta kleryka Franciszka Bardy, p. 2669; M. HAŁABURDA, J. SZCZEPANIAK, *Katalog alumnów...*, s. 26.

⁵⁷ AAP, bsygn., AbB, Świadcstwo udzielonych święceń kapłańskich, Kraków 26.07.1904; AKMK, sygn. AKP, Cosignatio functionum episcopalium peractarum ab Joanne Książ de Kozielsko Puzyna, r. 1904; AKMK, sygn. AS 11, Akta kleryka

cji rodziny, pierwszą Mszę św. odprawił w Krakowie, ale trudno podać jakieś bliższe szczegóły na ten temat⁵⁸. Podczas tych wakacji Franciszek Barda część czasu spędził w klasztorze na Bielanach, gdzie w okresie letnim rezydował często kard. Puzyna⁵⁹.

Rok akademicki 1904/05 rozpoczął się zwyczajnie⁶⁰. Jednak na początku 1905 r. pojawiły się rozterki duchowe i chwile zwątpienia. Nie wiadomo do końca jaki był powód takiego stanu ducha; Księżę Biskup podtrzymywał studenta na duchu, zachęcał do wytrwania a także do słuchania ojca duchownego⁶¹.

Kolejne wakacje ks. Barda spędził w Krakowie oraz na Bielanach i częściowo w Mszanie Dolnej w domu rodzinnym. Po nich wyjechał na następny rok studiów. Jak się dowiadujemy z kolejnego listu, jego samopoczucie powróciło do normy⁶².

Dalsze dwa lata przebiegały w miarę spokojnie, choć bardzo intensywnie pod względem naukowym. Jego zapał podtrzymywał nadal kard. Puzyna poprzez listy, zachęcając do ukończenia studiów i powrotu z tytułem doktora⁶³. Ostatecznie ks. Barda złożył egzamin doktorski z oceną końcową dobry i w dniu 22.07.1907 r. otrzymał dyplom doktora teologii⁶⁴.

Franciszka Bardy, p. 2669; APMD, bsygn., Liber Natorum Mszana Dolna, t. 5, r. 1880, s. 68, nr 50; M. HAŁABURDA, J. Szczepaniak, *Katalog alumnów...*, s. 26.

⁵⁸ Zapewne w niedługim czasie sprawował też Eucharystię w kościele parafialnym w Mszanie Dolnej. Według relacji rodziny, z tej okazji nie odbyło się żadne przyjęcie. Brak jest też jakichkolwiek wzmianek na temat prymicji ks. Bardy w kronikach Parafii w Mszanie Dolnej. AWA, bsygn., Relacja Franciszka Bardy...; AWA, bsygn., Relacja Józefy Karpierz....

⁵⁹ Była to praktyka stosowana przez Księcia Biskupa od początku rządów w diecezji, że w okresie wakacyjnym zabierał ze sobą kleryków czy księży studentów, aby poznać ich jeszcze bliżej i formować według swoich zasad. ASJ, bsygn., J. Kiebuzińska, *Wspomnienia o Krakowie...*, s. 3; E. KOMAR, *Kardynał Puzyna...*, s. 15-18.

⁶⁰ AAP, bsygn., AbB, List kard. J. Puzyny do ks. F. Bardy, Kraków 26.11.1904; AAP, bsygn., AbB, List kard. J. Puzyny do ks. F. Bardy, Torre del Greco 16.01.1905.

⁶¹ Z kontekstu listu z 6.03.1905 r. wynika, że mogły to być myśli dotyczące powołania zakonnego, form pracy i przydatności w Kościele. Kardynał stanowczo odpowiadał, że raz dał już odpowiedź i całą odpowiedzialność w sumieniu bierze na siebie. AAP, bsygn., AbB, List kard. J. Puzyny do ks. F. Bardy, Torre del Greco 6.03.1905; AAP, bsygn., AbB, List kard. J. Puzyny do ks. F. Bardy, Kraków 23.09.1905; AAP, bsygn., AbB, List kard. J. Puzyny do ks. F. Bardy, Kraków 7.10.1905.

⁶² AAP, bsygn., AbB, List kard. J. Puzyny do ks. F. Bardy, Kraków 1.12.1905.

⁶³ AAP, bsygn., AbB, List kard. J. Puzyny do ks. F. Bardy, Kraków 11.07.1906; AAP, bsygn., AbB, List kard. J. Puzyny do ks. F. Bardy, Kraków 30.06.1907.

⁶⁴ AAP, bsygn., AbB, Dyplom doktora teologii Franciszka Bardy, Rzym 22.07.1907; AKMK, sygn. AS 11, Akta kleryka Franciszka Bardy, p. 2669.

W sierpniu 1907 r. ks. dr Franciszek Barda powrócił do diecezji⁶⁵ i w dniu 23.08.1907 r. został przeznaczony na posadę wikariusza i drugiego penitencjarza przy kościele pw. św. Anny w Krakowie, które to obowiązki objął z dniem 15.09.1907 r.⁶⁶; zamieszkał w domu kolegiackim przy ul. św. Anny 11⁶⁷. Parafia przy Kolegiacie św. Anny była niewielka, należało do niej ok. 1300 wiernych, ale prestiżowa przez swoje związki z Uniwersytetem Jagiellońskim⁶⁸.

Trzeba jeszcze wspomnieć, że już w pierwszym roku po powrocie do Krakowa ks. Barda pełnił obowiązki dodatkowego spowiednika w krakowskim Seminarium Duchownym⁶⁹. Ponadto od 1.09.1908 r. objął funkcję zastępcy katechety w IV Gimnazjum w Krakowie. Początkowo zastępstwo przewidziano jedynie na I półrocze, ale później okazało się, że istnieje taka konieczność również w II półroczu⁷⁰. Plany te uległy jednak modyfikacji, ponieważ 27.01.1909 r., ks. Barda został zamianowany z dniem 1 lutego prefektem w krakowskim Seminarium Duchownym⁷¹.

Trzeba jeszcze dodać, że pod koniec 1908 r. ks. Barda wszczął starania, na Wydziale Teologicznym UJ, o nostryfikację uzyskanego doktoratu teologii. W dniu 8.01.1909 r. złożył stosowne podanie, dołączając do niego dyplom i rozprawę pt. „Wiedza i wiara. Dzieje i zasady ich stosunku.” Praca ta została oceniona przez ks. prof. Franciszka Gabryła i ks. prof. Stanisława Spisa jako spełniająca wymogi przepisów uniwersyteckich odnośnie do nostryfi-

---

⁶⁵ AKMK, bsygn., Dziennik Podawczy, r. 1907 (dalej: DzP 1907 i analogicznie dla innych lat), lp. 5416, 7.09. Jurysdykcja dla ks. F. Bardy na 1 rok.

⁶⁶ AAP, bsygn., AbB, Tabela służbowa ks. F. Bardy; AKMK, bsygn., DzP 1907, lp. 5167, 23.08. Nominacja dla ks. F. Bardy na wikariusza i spowiednika przy kościele św. Anny w Krakowie; AKMK, sygn. APA 311, Tabela kwalifikacyjna, załącznik do podania o beneficjum w Tenczynku, Kraków 15.12.1916.

⁶⁷ AKMK, sygn. APA 123, Pismo ks. Józefa Caputy do Konsystorza Biskupiego w Krakowie, Kraków 27.01.1909; AKMK, sygn. APA 123, Pismo ks. J. Kulpińskiego do Konsystorza Biskupiego w Krakowie, Kraków 3.05.1909; *Stefana Mikulskiego Wielka Księga Adresowa. [...]*, Kraków 1908, rozdz. I, s. 7.

⁶⁸ *Elenchus [...]* 1908, Cracovia 1908, s. 42-43.

⁶⁹ AAP, bsygn., AbB, List abp. Józefa Webera do ks. F. Bardy, Rzym 19.08.1908.

⁷⁰ AKMK, sygn. ASz 1, Gimnazjum IV, Pismo Konsystorza Biskupiego w Krakowie do Rady Szkolnej Krajowej we Lwowie, Kraków 24.08.1908; AKMK, sygn. ASz 1, Gimnazjum IV, Pismo Konsystorza Biskupiego w Krakowie do Rady Szkolnej Krajowej we Lwowie, Kraków 18.01.1909; AKMK, sygn. APA 311, Tabela kwalifikacyjna, załącznik do podania o beneficjum w Tenczynku, Kraków 15.12.1916; *Sprawozdanie VIII C.K. Dyrekcji Gimnazjum IV w Krakowie za rok szkolny 1908/9*, Kraków 1908, s. 44-47.

⁷¹ AKMK, bsygn., DzP 1909, lp. 584, 27.01. Przeniesienie ks. dr F. Bardy na prefekta Seminarium Duchownego; AAP, bsygn., AbB, Tabela służbowa ks. F. Bardy; AKMK, sygn. APA 311, Tabela kwalifikacyjna, załącznik do podania o beneficjum w Tenczynku, Kraków 15.12.1916.

kacji dyplomu doktorskiego. Okazało się jednak, że oceny „gdzieś zaginęły” i w związku z tym sprawa się przeciągała⁷², a później mimo wyjaśnienia całej sytuacji utknęła w miejscu⁷³.

Zgodnie z nominacją, w dniu 1.02.1909 r. ks. Barda rozpoczął pracę w Seminarium Duchownym w Krakowie na stanowisku prefekta i zamieszkał na ul. Podzamcze 8. W tym czasie w instytucji tej pracowało 5 przełożonych. Urząd rektora pełnił bp A. Nowak, wicerektorem był ks. J. Kaczmarczyk, ojcem duchownym ks. E. Komar a prefektami ks. Stanisław Zegarliński i ks. Barda⁷⁴. Zadaniem prefekta były troska o karność i nadzór nad studium domowym alumnów. Praca ta miała zmierzać do realizacji zamierzeń jakie wyznaczył kard. Puzyna, a wcielali w życie rektor bp Nowak i ks. Komar⁷⁵.

Ks. Barda podejmując wyznaczone obowiązki starał się realizować je w sposób gorliwy i sumienny, a zadania swe wypełniał zgodnie z oczekiwaniami skoro w kolejnym roku, w dniu 5.12.1910 r. został mianowany wicerektorem⁷⁶.

W okresie sprawowania urzędu wicerektora zaangażowanie ks. Bardy w życie seminaryjne nie słabło, odpowiedzialnie pełnił wyznaczone obowiązki zajmując się szczególnie sprawami administracyjno gospodarczymi⁷⁷. W tym

⁷² AUJ, sygn. WT II 278, Podanie ks. F. Bardy do Wydziału Teologicznego UJ w Krakowie, Kraków 8.01.1909; AUJ, sygn. WT II 13, DzP 1909, lp. 3, 8.01. Podanie ks. F. Bardy o zezwolenie na nostryfikację; AUJ, sygn. WT II 278, Ocena rozprawy Ks. dra Franciszka Bardy pt. „Wiedza i wiara. Dzieje i zasady ich stosunku”, Kraków, bd.; AUJ, sygn. WT II 278, Nostryfikacje dyplomów doktorskich 1881-1938, Barda Franciszek, Pismo ks. F. Gabryła do ks. Władysława Chotkowskiego, Kraków 30.11.1909; AUJ, sygn. WT II 278, Pismo ks. F. Gabryła do ks. W. Chotkowskiego, Kraków 30.11.1909.

⁷³ W teczce ks. Bardy dotyczącej nostryfikacji brak dokumentów potwierdzających jej uzyskanie. Podobnie w dziennikach podawczych Wydziału Teologicznego z lat 1909-1918 brak takiej adnotacji. Być może trudności związane z uzyskaniem nostryfikacji wynikały nie tylko z kwestii naukowych, lecz miały tu wpływ echa sporu kard. J. Puzyny z Wydziałem Teologicznym.

⁷⁴ *Elenchus [...] 1909*, Cracovia 1909, s. 279; *Szematyzm Królestwa Galicyi [...] 1910*, s. 487; B. KUMOR, *Ustrój i organizacja Kościoła...*, s. 393-396.

⁷⁵ J. KRACIK, *Krakowskie Seminarium Duchowne...*, s. 198-199; K. KRASOWSKI, *Episkopat katolicki w II Rzeczypospolitej. Myśli o ustroju państwa – postulaty – realizacja*, Warszawa-Poznań 1992, s. 20-23.

⁷⁶ AAP, bsygn., AbB, Nominacja ks. F. Bardy na wicerektora Seminarium Duchownego w Krakowie, Kraków 5.12.1910; AKMK, sygn. AS 12, Pismo Konsystorza Biskupiego w Krakowie do Namiestnictwa we Lwowie, Kraków 9.12.1910, p. 1641; AKMK, bsygn., DzP 1910, lp. 8644, 5.12. Ks. F. Barda zamianowany wicerektorem Seminarium Duchownego; *Elenchus [...] 1911*, Cracovia 1911, s. 197; *Szematyzm Królestwa Galicyi [...] 1912*, s. 495 (toż z lat 1913-1914).

⁷⁷ AKMK, sygn. AS 16, Świadectwo moralności ks. F. Bardy wystawione przez rektora ks. J. Mazanka, Kraków 4.04.1914, p. 873; AKMK, sygn. AS 18, Quaestionibus

czasie, w dniu 23.03.1911 r. został odznaczony godnością „Expositorio Canonicali”⁷⁸. Ten rytm pracy został jednak zakłócony, gdy najpierw choroba, a następnie śmierć kard. Puzyny w dniu 8.09.1911 r.⁷⁹, pociągnęły za sobą szereg zmian.

W niespełna tydzień po zgonie kardynała, Kapituła Katedralna w dniu 14.09.1911 r. wybrała wikariuszem kapitulnym bp. A. Nowaka, a wielu oczekiwało, że właśnie on zostanie następcą zmarłego hierarchy⁸⁰. Okazało się jednak, że mimo poparcia ze strony biskupów galicyjskich dla bp. Nowaka, nowym ordynariuszem krakowskim został, w dniu 27.11.1911 r. ks. Adam Stefan Sapieha. Jego kandydatura pojawiała się już wcześniej, jeszcze za życia Księcia Biskupa, ale budziła niepokój wśród episkopatu Galicji i samego kard. Puzyny⁸¹.

Po przybyciu do diecezji bp Sapieha początkowo starał się zorientować w sytuacji a następnie zabrał się energicznie do realizacji swojej wizji Kościoła krakowskiego i duszpasterstwa. Była ona w pewnych aspektach odmienna od tej, jaką reprezentował kard. Puzyna. Nowy rządca chciał bowiem, aby duchowieństwo nie tylko mocniej zaangażowało się w działalność duszpasterską, szukając nowych metod dotarcia do wiernych, ale podjęło też działania społeczne otwierając się na wyzwania nowych czasów. Wielu postrzegało jego działania jako postawę przeciwną poprzedniemu rządcy. Poza tym nowy ordynariusz był człowiekiem energicznym, samodzielny w formowaniu ocen i podejmowaniu decyzji, a przy tym porywczym, czasami wręcz apodyktycznym⁸².

---

a Sacra Congregatione de Studiorum universitatibus die 16 julii 1916 propositae respondetur, s. 7-8; J. KRACIK, *Krakowskie Seminarium Duchowne...*, s. 202.

⁷⁸ AAP, bsygn., AbB, Pismo przyznające odznaczenie „Expositorio Canonicali”, Kraków 23.03.1911; AKMK, bsygn., DzP 1911, lp. 2863, 23.03. Odznaczenie EC dla ks. F. Bardy.

⁷⁹ Przy łożu umierającego rządcy krakowskiego obecny był także ks. Barda, żegnając swojego protektora, a wydarzenie to przeżył bardzo mocno. *Śmierć J. Em. X. Kardynała Puzyny*, „Głos Narodu”, Wydanie nadzwyczajne, Kraków 8.09.1911, s. 1; E. KOMAR, *Kardynał Puzyna...*, s. 148-153.

⁸⁰ ASJ, KEM V, List ks. F. Bardy do m. E. Motylowskiej, Kraków 7.02.1924, s. 195-196; B. KUMOR, *Powołanie Adama Stefana Sapiehy na biskupstwo krakowskie*, w: *Księga Sapieżyńska*, t. 1, red. J. WOLNY, Kraków 1982, s. 169.

⁸¹ B. KUMOR, *Powołanie Adama Stefana Sapiehy...*, s. 169-176; Z. WIGLUSZ, *Kronika życia i działalności Adama Stefana Kardynała Księcia Sapiehy*, w: *Kardynał Adam Stefan Sapieha. Środowisko rodzinne, życie i dzieło*, red. S. STĘPIEŃ, Przemyśl 1995, s. 206-207; J. WOLCZAŃSKI, *Adam Stefan Sapieha w korespondencji z Biskupami Galicji (Małopolski) w latach 1900-1939*, w: *Kardynał Adam Stefan Sapieha. Środowisko rodzinne, życie i dzieło*, red. S. STĘPIEŃ, Przemyśl 1995, s. 113-118.

⁸² AKMK, sygn. TS XXXVI/5, Bp A. Sapieha, Krytyczny pogląd na 10-lecie rządów diecezją, 1922; J. PIWOWARCZYK, *O kardynale Sapieze*, w: *Księga Sapieżyńska*, t. 2, red. J. WOLNY, Kraków 1986, s. 687-693; B. PRZYBYSZEWSKI,

To postępowanie nowego biskupa wywołało opór wśród części duchowieństwa. Wytworzyła się pewnego rodzaju opozycja przeciwko niemu, która uważała, że nie należy zmieniać niczego, co wypracowano w poprzednich latach. Na jej czele stał bp Nowak, a centrum stanowiło środowisko Seminarium Duchownego z ks. Komarem; w gronie tym był także ks. Barda⁸³.

Chcąc uzdrowić zaistniałą sytuację bp Sapieha postanowił dokonać pewnych zmian personalnych w Seminarium. Dlatego najpierw z dniem 1.09.1912 r. zamianował rektorem ks. Marcelego Ślepickiego; inni przełożeni początkowo pozostali, jedynie obowiązki drugiego prefekta objął ks. Julian Gołąb a następnie ks. Marian Morawski⁸⁴. W kolejnym roku bp Sapieha nadal dążył do zmiany istniejących układów oraz stylu formowania duchowieństwa⁸⁵.

Być może przewidując możliwość odejścia z Seminarium, ks. Barda podjął starania o zabezpieczenie swej przyszłości. W dniu 4.11.1912 r. złożył podanie o dopuszczenie go do egzaminu konkursowego na proboszcza i w tym jeszcze roku go zdał⁸⁶.

Po zmianie rektora, sytuacja w Seminarium krakowskim nie poprawiła się, a nawet zaostrzyła za sprawą ks. Komara, który nadal dążył do decydowania o wszystkim. Mało taktowne i dyplomatyczne postępowanie nowego rektora spowodowało zwrócenie się przeciwko niemu „prawie całego seminarium”. To doprowadziło do powstania stronnictw wśród przełożonych i kleryków, a także niepokoju wśród kapłanów w diecezji. Dodatkowym powodem trudnej sytuacji stało się wydanie w 1912 r. przez ks. Komara panegirycznej biografii kard. Puzyny pt. „Kardynał Puzyna (Moje wspomnienia)”, której treść została odczytana jako wystąpienie przeciwko osobie i programowi rządów bp. Sapiehy⁸⁷.

Adam Stefan Kardynał Sapieha. Pasterz Dobry – Ksiązę Niezlomny 1867-1951, Łańcut 2002, s. 71-73, 283-284, 313-314; J. WOŁCZAŃSKI, *Adam Stefan Sapieha w korespondencji...*, s. 99-104, 132-135.

⁸³ AKMK, sygn. TS II/252, List ks. Kazimierza Skirmunta do bp. A. Sapiehy, Rzym 14.05.1912; AKMK, sygn. TS XXXVI/5, Bp A. Sapieha, Krytyczny pogląd na 10-lecie...; K. LUBECKI, *Wspomnienie o księciu kardynale...*, s. 193-209.

⁸⁴ *Elenchus [...] 1913*, Cracovia 1913, s. 186 (toż z r. 1914); *Szematyzm Królestwa Galicyi [...] 1913*, s. 550 (toż z r. 1914).

⁸⁵ AKMK, sygn. TS XXXVI/5, Bp A. Sapieha, Krytyczny pogląd na 10-lecie...; J. KRACIK, *Krakowskie Seminarium Duchowne...*, s. 198-199; B. PRZYBYSZEWSKI, *Adam Stefan Kardynał Sapieha...*, s. 63, 71-73; J. WOŁCZAŃSKI, *Adam Stefan Sapieha w korespondencji...*, s. 94-96.

⁸⁶ AKMK, bsygn., DzP 1912, lp. 8225, 4.11. Prośba ks. F. Bardy o dopuszczenie do egzaminu konkursowego na proboszcza; AKMK, sygn. APA 26, Akta parafii Budzów, Protokół posiedzenia Księży Egzaminatorów prosynodalnych odbytego celem ułożenia listy kandydatów na probostwo w Budzowie, Kraków 11.02.1914.

⁸⁷ AKMK, sygn. TS II/252, List ks. K. Skirmunta do bp. A. Sapiehy, Rzym 14.05.1912; AKMK, sygn. TS IV/34, List ks. Pawła Smolikowskiego do bp. A. Sa-

Ponieważ atmosfera stawała się coraz bardziej napięta, dlatego z początkiem 1914 r., bp Sapieha postanowił zmienić całą kadrę Seminarium Duchownego⁸⁸. W dniu 6.01.1914 r. zwolnił z dniem następnym rektora ks. Ślepickiego i ojca duchownego ks. Komara. Na ich miejsce mianował rektorem ks. Jana Mazanka, a ojcem duchownym ks. Czesława Lewandowskiego ze Zgromadzenia Księża Misjonarzy św. Wincentego a Paulo⁸⁹. Równocześnie ustalił z nowym rektorem, że zostaną także zmienieni ks. Barda i ks. Zegarliński⁹⁰.

Również w dniu 6 stycznia rekapitulując niejako reformy, bp Sapieha ogłosił zebranych w kaplicy klerykom wiadomość o przeprowadzonych zmianach. Ponieważ pojawiały się informacje, że część alumnów zamierzała wystąpić z Seminarium w przypadku zwolnienia ks. Komara, hierarcha poinformował zebranych, że jeśli nastroje się nie wyciszą, to on sam przystąpi do generalnego relegowania intrygantów z zakładu⁹¹.

Nowy rektor, który znał ks. Bardę i chciał nadal z nim współpracować, prosił o pozostawienie go w Seminarium. Jednak bp Sapieha nie zamierzał odwoływać podjętych decyzji. Zgodził się jedynie na przedłużenie terminu odejścia do 1.04.1914 r., dając tym samym czas na znalezienie następcy⁹².

W tym okresie, w dniu 25.01. 1914 r. ks. Barda wniósł do Konsystorza Biskupiego podanie na probostwo w Budzowie⁹³, ale nie otrzymał tej po-

---

piehy, Rzym 18.12.1912; AKMK, sygn. TS IV/35, List ks. P. Smolikowskiego do bp. A. Sapiehy, Rzym 4.01.1913; AKMK, sygn. TS IV/36, List ks. P. Smolikowskiego do bp. A. Sapiehy, Rzym 13.01.1913; AAP, bsygn., AbB, List bp. A. Sapiehy do ks. E. Komara, Rzym 21.02.1913; E. KOMAR, *Kardynał Puzyna...*, passim; J. KRACIK, *Krakowskie Seminarium Duchowne...*, s. 199.

⁸⁸ AKMK, sygn. TS XVII/104, List bp. A. Sapiehy do ks. J. Mazanka, Kraków 25.03.1914.

⁸⁹ AKMK, sygn. AS 12, Pismo Konsystorza Biskupiego w Krakowie do Rektoratu Seminarium Duchownego w Krakowie, Kraków 6.01.1914, p. 1907; AKMK, sygn. AS 12, Pismo Konsystorza Biskupiego w Krakowie do Namiestnictwa we Lwowie, Kraków 6.01.1914, p. 1909; AKMK, sygn. AS 12, Pismo Konsystorza Biskupiego w Krakowie do Namiestnictwa we Lwowie, Kraków 6.01.1914, p. 1911.

⁹⁰ AKMK, sygn. TS XVII/103, List bp. A. Sapiehy do ks. J. Mazanka, Kraków 13.01.1914.

⁹¹ J. KRACIK, *Krakowskie Seminarium Duchowne...*, s. 199-200.

⁹² AKMK, sygn. TS XVII/103, List bp. A. Sapiehy do ks. J. Mazanka, Kraków 13.01.1914; AKMK, sygn. AS 12, Pismo bp. A. Sapiehy do Rektoratu Seminarium Duchownego w Krakowie, Kraków 15.02.1914; AKMK, sygn. AS 12, Pismo Konsystorza Biskupiego w Krakowie do Namiestnictwa we Lwowie, Kraków 4.03.1914; AKMK, *Elenchus [...] 1914*, Cracovia 1914, s. 184-185.

⁹³ AKMK, sygn. APA 26, Podanie ks. F. Bardy do Konsystorza Biskupiego w Krakowie, Kraków 25.01.1914; AKMK, bsygn., DzP 1914, lp. 755, 25.01. Ks. F. Barda wicerektor, składa podanie na probostwo w Budzowie.

sady⁹⁴. Ostatecznie w dniu 27.03.1914 r. został zwolniony z funkcji wicerektora seminarium i równocześnie z dniem 1.04.1914 r. otrzymał posadę penitencjarza Starej Fundacji Kościoła Mariackiego w Krakowie⁹⁵.

Należy jeszcze dodać, że w 1909 r., wraz z nominacją na prefekta w Seminarium nastąpiło przeniesienie ks. Bardy z IV Gimnazjum na stanowisko zastępcy katechety w Gimnazjum św. Anny. Pracę w nowej szkole rozpoczął z dniem 1.02.1909 r.⁹⁶ i kontynuował aż do 1918 r.⁹⁷ W dniu 25.01.1912 r. otrzymał świadectwo kwalifikacyjne do udzielania nauki religii w szkole średniej⁹⁸.

⁹⁴ AKMK, sygn. APA 26, Protokół posiedzenia Księży Egzaminatorów prosynodalnych odbytego celem ułożenia listy kandydatów na probostwo w Budzowie, Kraków 11.02.1914; AKMK, bsygn., DzP 1914, lp. 755, 27.06. Załączniki do podania o probostwo w Budzowie zwrócono ks. F. Bardzie.

⁹⁵ AAP, bsygn., AbB, Pismo Konsystorza Biskupiego w Krakowie do ks. F. Bardy, Kraków 27.03.1914; AAP, bsygn., AbB, Pismo mianujące ks. F. Bardę penitencjarzem, Kraków 27.03.1914; AKMK, sygn. AS 16, Pismo bp. A. Sapięhy do rektora Seminarium Duchownego w Krakowie, Kraków 27.03.1914, p. 865; AKMK, sygn. AS 16, Pismo Konsystorza Biskupiego w Krakowie do rektora, Kraków 21.04.1914, p. 877; AKMK, DzP 1914, lp. 2139, 27.03. Ks. F. Barda zamianowany spowiednikiem; AKMK, sygn. APA 311, Tabela kwalifikacyjna, załącznik do podania o beneficjum w Tenczynku, Kraków 15.12.1916; AAP, bsygn., AbB, Tabela służbowa ks. F. Bardy; *Elenchus [...] 1915*, Cracovia 1915, s. 41 (toż dla lat 1916-1918).

⁹⁶ AKMK, sygn. ASz 2, Pismo Konsystorza Biskupiego w Krakowie do Dyrekcji IV Gimnazjum w Krakowie, Kraków 31.01.1909; AKMK, sygn. ASz 2, Pismo Konsystorza Biskupiego w Krakowie do Dyrekcji Gimnazjum św. Anny, Kraków 31.01.1909; AKMK, bsygn., DzP 1909, lp. 672, 31.01. Ks. F. Barda przeniesiony z Gimnazjum IV na zastępcę katechety w Gimnazjum św. Anny; AKMK, sygn. APA 311, Tabela kwalifikacyjna, załącznik do podania o beneficjum w Tenczynku, Kraków 15.12.1916.

⁹⁷ ANKkr, sygn. GLN 45, Pismo Rady Szkolnej Krajowej do Dyrekcji Gimnazjum św. Anny, Lwów 29.04.1909, p. 318; ANKkr, sygn. GLN 45, Pismo Rady Szkolnej Krajowej do Dyrekcji Gimnazjum św. Anny, Lwów 8.05.1909, p. 329; ANKkr, sygn. GLN 45, Pismo Rady Szkolnej Krajowej do filialnej Kasy Krajowej w Krakowie, Lwów 8.05.1909, p. 330; *Elenchus [...] 1909*, Cracovia 1909, s. 279 (toż z lat 1910-18); *Sprawozdanie Dyrektora C.K. Gimnazjum Nowodworskiego czyli św. Anny w Krakowie za rok szkolny 1909*, Kraków 1909, s. 33-35, 64-65 (toż z lat 1911-1918); *Szematyzm Królestwa Galicyi [...] 1910*, s. 540 (toż z lat 1911-1914).

⁹⁸ AAP, bsygn., AbB, Świadectwo kwalifikacyjne do udzielania nauki religii, Kraków 25.01.1912; AKMK, bsygn., DzP 1912, lp. 1028, 27.01. Wystawiono ks. Bardzie świadectwo kwalifikacyjne do udzielania nauki religii; ANKkr, sygn. GLN 59, DzP 1912, lp. 62, 31.01. Dyrekcja Gimnazjum św. Anny do Rady Szkolnej Krajowej, o dokonanie nowej remuneracji dla ks. Bardy z powodu uzyskania kwalifikacji na nauczyciela religii w szkołach średnich.

W latach 1911-1913 ks. Barda pełnił również funkcję zastępcy wakującej prepozytury w Capella Jagiellonica Rorantialis w Bazylice Katedralnej na Wawelu⁹⁹.

Tak więc, z dniem 1.04.1914 r. ks. Barda rozpoczął pracę przy Kościele Mariackim w Krakowie i zamieszkał przy ul. Mały Rynek 7¹⁰⁰. Parafia Mariacka obejmowała centralną część miasta i wieś Bronowice i liczyła ok. 9680 katolików¹⁰¹. W niej przeżył wydarzenia związane z I wojną światową, jednak stał raczej na uboczu rozgrywającej się historii. Pojawia się jedynie informacja, że radził innym, aby we wszystkich sytuacjach zachowywać dużą ostrożność¹⁰². Podjął natomiast różnorodną pracę duszpasterską¹⁰³ i obowiązki spowiednika zwyczajnego dla Sióstr Felicjanek i ich nowicjatu w domu przy ul. Smoleńsk oraz nadzwyczajnego dla tychże sióstr w Morawicy¹⁰⁴. Prowadził też pewną działalność w klasztorze Sióstr Matki Bożej Miłosierdzia w Łagiewnikach¹⁰⁵. Ponadto mocno zaangażował się w posługę w Zgromadzeniu Sług Jezusa, o czym poniżej. Kontynuował także pracę w Gimnazjum

---

⁹⁹ *Elenchus [...] 1911*, Cracovia 1911, s. 25 (toż z lat 1912-1913); *Elenchus [...] 1914*, Cracovia 1914, s. 37.

¹⁰⁰ ANKr, sygn. GLN 72, Księga ogłoszeń szkolnych 1913-1920, r. 1915, s. 72 (toż z lat 1916-1917); ASJ, sygn. KEM IV/2, List ks. F. Bardy do m. E. Motylowskiej, Kraków 20.01.1917, s.438.

¹⁰¹ *Elenchus [...] 1915*, Cracovia 1915, s. 40-42 (toż z lat 1916-1918).

¹⁰² ASJ, sygn. KEM V, List ks. F. Bardy do m. E. Motylowskiej, Kraków [sierpień] 1916, s. 80-81; ASJ, sygn. KEM V, List ks. F. Bardy do m. E. Motylowskiej, Kraków 3.09.1916, s. 103-104.

¹⁰³ ASJ, sygn. KEM IV/2, List ks. F. Bardy do m. E. Motylowskiej, Kraków 2.08.1915, s. 287.

¹⁰⁴ AKMK, bsygn., DzP 1915, lp. 5791, 9.09. Przełożona Prowincjalna Felicjanek o aprobatę na spowiednika zwyczajnego dla ks. F. Bardy, udzielono na 3 lata; AKMK, bsygn., DzP 1915, lp. 5859, 14.09. Przełożona Prowincjalna Felicjanek o aprobatę na spowiednika nadzwyczajnego dla sióstr w Morawicy dla ks. F. Bardy, 16.09. udzielono na 3 lata.

¹⁰⁵ ASJ, sygn. KEM IV/2, List ks. F. Bardy do m. E. Motylowskiej, Kraków 1.06.1916, s. 368-369; ASJ, sygn. KEM V, List ks. F. Bardy do m. E. Motylowskiej, Kraków [sierpień] 1916, s. 80-81; ASJ, sygn. KEM IV/2, List ks. F. Bardy do m. E. Motylowskiej, Kraków 4.08.1916, s. 371; ASJ, sygn. KEM IV/2, List ks. F. Bardy do m. E. Motylowskiej, Kraków 13.08.1916, s. 376; ASJ, sygn. KEM V, List ks. F. Bardy do m. E. Motylowskiej, Kraków 3.09.1916, s. 103-104.

św. Anny na stanowisku zastępcy katechety¹⁰⁶. W dniu 15.12.1916 r. podjął starania o probostwo w Tenczynku, ale nie zakończyły się one sukcesem¹⁰⁷.

W dniu 26.04.1918 r. zapadła decyzja o przeniesieniu ks. Bardy na posadę pierwszego penitencjarza w kościele pw. św. Anny w Krakowie; objął ją 1 maja tr., a zakończył 30.09.1919 r.¹⁰⁸ W tym czasie nadal pełnił też funkcję spowiednika u ss. Felicjanek w Krakowie i Morawicy¹⁰⁹ oraz coraz mocniej angażował się w działania w Zgromadzeniu Sług Jezusa. Natomiast od roku szkolnego 1918/19 zrezygnował z pełnienia funkcji katechety w szkole¹¹⁰. Należy dodać, że w dniu 26.08.1919 r., w wieku 77 lat, zmarła jego matka Wiktorja¹¹¹.

W tym miejscu warto przybliżyć jeszcze jeden obszar pracy, który pochłonął ks. Bardę przez szereg kolejnych lat. Mianowicie w roku 1914 zaangażował się on w pracę w Zgromadzeniu Sług Jezusa¹¹². W 1911 r. zgromadzenie to zakupiło w Krakowie dom, dokąd przeniesiono nowicjat i gdzie za-

¹⁰⁶ AAP, bsygn., AbB, Pismo Rady Szkolnej Krajowej do ks. F. Bardy, Biała 13.01.1916; *Elenchus [...] 1915*, Cracovia 1915, s. 41 (toż z lat 1916-1918); *Sprawozdanie Dyrektora C.K. Gimnazjum Nowodworskiego czyli św. Anny w Krakowie za rok szkolny 1915*, Kraków 1915, s. 55-58 (toż z lat 1916-1918).

¹⁰⁷ AKMK, sygn. APA 311, Podanie ks. F. Bardy do Konsystorza Biskupiego w Krakowie, Kraków 15.12.1916; AKMK, sygn. APA 311, Tabela kwalifikacyjna, załącznik do podania o beneficjum w Tenczynku, Kraków 15.12.1916; AKMK, sygn. APA 311, Protokół posiedzenia Księży Egzaminatorów prosynodalnych celem ułożenia listy kandydatów na probostwo w Tenczynku, Kraków 17.01.1917; AKMK, sygn. APA 311, Lista kandydatów na probostwo w Tenczynku ułożona dla kolatora parafii, Kraków 17.01.1917.

¹⁰⁸ AAP, bsygn., AbB, Dekret przeniesienia na posadę pierwszego penitencjarza przy kościele św. Anny, Kraków 30.04.1918; AKMK, bsygn., DzP 1918, lp. 4858, 26.04. Ks. F. Barda przeniesiony na penitencjarię św. Anny; AAP, bsygn., AbB, Tabela służbowa ks. F. Bardy; *Elenchus [...] 1919*, Cracovia 1919, s. 24.

¹⁰⁹ AKMK, bsygn., DzP 1918, lp. 8393, 9.09. Przełożona Prowincjalna Felicjanek, prośba o aprobaty na spowiednika zwyczajnego i nadzwyczajnego dla sióstr Felicjanek w Morawicy, 11.09.1918, prolongowano na kolejne 3 lata.

¹¹⁰ AKMK, sygn. ASz 3, Pismo Konsystorza Biskupiego w Krakowie do Rady Szkolnej Krajowej, Kraków 2.07.1918.

¹¹¹ APMD, bsygn., Liber Mortuorum, Mszana Dolna, t. 4, r. 1919, s. 39, nr 45; Inskrypcja na grobie Wiktorii Bardy znajdującym się na cmentarzu parafialnym w Mszanie Dolnej.

¹¹² Zgromadzenie to powstało 8.12.1884 r. w Warszawie. Założone przez o. Honorata Koźmińskiego OFM Cap. przy współpracy Eleonory Motylowskiej. Było ono zgromadzeniem bezhabitowym, ukrytym, jego główne zadanie to opieka nad służącymi. Szerzej: A. JAKUBCZYK, *Zgromadzenie Sług Jezusa w społeczeństwie polskim w latach 1884-1939*, Warszawa 2001; ASJ, bsygn., M. KOSICKA, *Matka Eleonora Motylowska 1856-1932*, Otwock 1976, mps.

mieszkała przełożona generalna m. E. Motylowska¹¹³. Wielkim opiekunem sióstr i nowicjatu był ks. J. Mazanek. Gdy w styczniu 1914 r. został on mianowany rektorem Seminarium Duchownego, poprosił o pomoc ks. Bardę. Po nagłej śmierci ks. Mazanka w dniu 29.08.1915 r., ks. Barda przejął funkcje spowiednika i kierownika duchowego sióstr i nowicjatu¹¹⁴.

Szczególne więzy połączyły go z m. E. Motylowską, dla której stał się spowiednikiem, kierownikiem duchowym i doradcą w wielu sprawach i stopniowo zaczął uważać się za głównego opiekuna duchowego założycielki i doradcę zgromadzenia. Kierownictwo to prowadził aż do śmierci m. E. Motylowskiej w 1932 r. Angażował się także w sprawy formacyjne, personalne oraz materialne. Obok m. Motylowskiej był on kierownikiem duchowym i spowiednikiem innych „filarów zgromadzenia”: s. Jadwigi Kiebuzińskiej i s. Scholastyki Władyczko. Wyjątkowe miejsce w jego pracy zajęła też opieka duchowa nad krakowskim nowicjatem sióstr i troska o rozwój Zgromadzenia. Obok nowicjatu, ks. Barda był kapelanem wspólnot krakowskich oraz prowadził indywidualne i korespondencyjne kierownictwo duchowe innych sióstr¹¹⁵. Po pewnym czasie związał się ze wspólnotą Sług Jezusa tak mocno, że uważał je „za najbliższą rodzinę”¹¹⁶. W związku z pracą wśród Sług Jezusa

---

¹¹³ ASJ, bsygn., E. L. Motylowska, „Koleje mojego życia.” *Autobiografia*, Warszawa 2005, wydruk komputerowy, s. 67; A. JAKUBCZYK, *Zgromadzenie Sług Jezusa...*, s. 85, 123, 218, 427-429-430.

¹¹⁴ ASJ, sygn. KEM IV/2, List ks. F. Bardy do m. E. Motylowskiej, Kraków [1914], s. 291; ASJ, sygn. KEM IV/2, List ks. F. Bardy do m. E. Motylowskiej, Kraków 2.08.1915, s. 287; ASJ, sygn. KEM IV/2, List ks. F. Bardy do m. E. Motylowskiej Kraków 1.09.1915, s. 293-294; ASJ, bsygn., J. Kiebuzińska, *Wspomnienia o Krakowie...*, s. 1-4; ASJ, bsygn., E. L. Motylowska, „Koleje mojego życia.”..., s. 67; A. JAKUBCZYK, *Zgromadzenie Sług Jezusa...*, s. 221-222.

¹¹⁵ W archiwum zgromadzenia zachowało się 97 listów ks. F. Bardy do m. E. Motylowskiej i 108 do innych sióstr. Warto też dodać, że w 1916 r. na polecenie ks. Bardy, Założycielka rozpoczęła pisanie autobiografii i historii zgromadzenia pt. „Koleje mojego życia.” ASJ, sygn. KEM IV/2, Korespondencja Matki Eleonory Motylowskiej i innych sióstr, teczka IV/2; ASJ, sygn. KEM V, Korespondencja Matki Eleonory Motylowskiej i innych sióstr, teczka V; ASJ, sygn. KEM VI/3, Korespondencja Matki Eleonory Motylowskiej i innych sióstr, teczka VI/3; ASJ, bsygn., J. Kiebuzińska, *Wspomnienia o Krakowie...*, passim; ASJ, bsygn., E. L. Motylowska, „Koleje mojego życia.”..., passim; A. JAKUBCZYK, *Zgromadzenie Sług Jezusa...*, passim; ASJ, bsygn., G. BRĄCZYK, *Formacja biblijna w kierownictwie duchowym w świetle korespondencji Matki Eleonory Motylowskiej z jej spowiednikami*, Warszawa 1999, mps, s. 142-156; ASJ, bsygn., M. PILLER, *Wspomnienia o śp. Matce Fundatorce*, [Otwock 1968-1971], passim, mps.

¹¹⁶ ASJ, sygn. KEM V, List ks. F. Bardy do m. E. Motylowskiej, Kraków 16.01.1917, s. 88-90. Świadczą o tym także wypowiedzi ks. Bardy i sióstr oraz listy pisane w późniejszym czasie z Poznania.

był także przez pewien czas opiekunem duchowym Pobożnego Zjednoczenia Córek Maryi¹¹⁷.

W lecie 1919 r. ks. Barda otrzymał od abp. Edmunda Dalbora propozycję pracy w Poznaniu¹¹⁸. W tym czasie rządca poznański odtwarzał i reformował Seminarium Duchowne i poszukiwał wykładowców¹¹⁹, a równocześnie rozgrywała się sprawa utworzenia wydziału teologicznego na nowo otwartym Uniwersytecie Poznańskim¹²⁰. Dlatego wraz z zaproszeniem do Poznania, ks. Barda rozpoczął starania o katedrę na uniwersytecie, w czym miał poparcie abp. Dalbora. Otrzymał jednak odpowiedź, że wykładowcy winni mieć odpowiednie kwalifikacje i dlatego należy postarać się o habilitację¹²¹.

W połowie października 1919 r. ks. Barda przybył do Poznania, zamieszkał w budynku Seminarium Duchownego przy ul. Wieżowej 1¹²²

---

¹¹⁷ Była to wspólnota powstała w 1908 r. w wyniku reorganizacji Zgromadzenia Sług Jezusa, tworzyły ją kobiety stanu wolnego, zobowiązujące się przyrzeczeniami do pełnienia rad ewangelicznych, bez prowadzenia życia wspólnego. Według prawa kanonicznego nie były one zakonnice, ale wspólnotą zależną od Sług Jezusa. A. JAKUBCZYK, *Zgromadzenie Sług Jezusa...*, s. 241-248.

¹¹⁸ Prawdopodobnie na ks. Bardę, zwrócił uwagę abp. Dalborowi bp Nowak. ASJ, sygn. KEM V, List ks. F. Bardy do m. E. Motylowskiej, Poznań 24.10.1919, s. 17-19; ASJ, sygn. KEM V, List ks. F. Bardy do m. E. Motylowskiej, Poznań 13.02.1920, s. 58-60.

¹¹⁹ J. NOWACKI, *Dzieje archidiecezji poznańskiej*, t. 2: *Archidiecezja poznańska w granicach historycznych i jej ustrój*, Poznań 1964, s. 716-717; CZ. PEST, *Kardynał Edmund Dalbor (1869-1926). Pierwszy Prymas Polski Odrodzonej*, Poznań 2004, s. 337-341.

¹²⁰ Na podstawie aprobaty abp. Dalbora, Komisariat Naczelnej Rady Ludowej w Poznaniu wydał w dniu 18.08.1919 r. dekret o powołaniu Wydziału Teologicznego, jednak nie zdołano go utworzyć ze względu na słabość kadry naukowo-dydaktycznej i inne przeciwności. Archiwum Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu (dalej: AUAM), zespół: Rektorat, bsygn., *Otwarcie Wszechnicy Poznańskiej w Poznaniu. Organizacja Wszechnicy do lipca 1919 r.*, s. 29-30, 33; M. BANASIEWICZ, A. CZUBIŃSKI, *Źródła do dziejów Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu*, t. 1: *Organizacja i rozwój uczelni od listopada 1918 roku do inauguracji w maju 1919 roku*, Poznań 1973, *passim*; A. CZUBIŃSKI, *Dzieje Uniwersytetu Poznańskiego w latach 1918-1939*, w: *Dzieje Uniwersytetu im. A. Mickiewicza 1919-1969*, Poznań 1972, s. 67-68, 123-124; CZ. PEST, *Kardynał Edmund Dalbor...*, s. 413-418.

¹²¹ AUAM, zespół: Rektorat, bsygn., *Otwarcie Wszechnicy Poznańskiej...*, s. 30; AAP, bsygn., AbB, List Rektora Wszechnicy Piastowskiej w Poznaniu do ks. F. Bardy, Poznań 5.09.1919; Cz. Pest, *Kardynał Edmund Dalbor...*, s. 415-418.

¹²² ASJ, sygn. KEM VI/3, List ks. F. Bardy do s. Jadwigi Grodzkiej, Warszawa 12.10.1919, s. 40.

i otrzymał nominację na profesora teologii moralnej w Seminarium¹²³. Oczekiwał też na otwarcie wydziału teologicznego na uniwersytecie i zatrudnienie tamże¹²⁴, dlatego podjął intensywną pracę nad rozprawą habilitacyjną¹²⁵. Ponadto, w listopadzie 1919 r., objął obowiązki spowiednika u Sióstr Pasterek od Opatrzności Bożej w Domu Dobrego Pasterza w Poznaniu¹²⁶, a także zaangażował się w otwarcie placówki Sług Jezusa w tym mieście¹²⁷.

Na początku 1920 r., w związku z niepewną sytuacją wydziału teologicznego w Poznaniu, Sługi Jezusa z Warszawy wystąpiły z inicjatywą zatrudnienia ks. Bardy na Uniwersytecie Warszawskim. Po rozważeniu tej propozycji, zdecydował się jednak pozostać w Poznaniu¹²⁸.

Podczas wakacji 1920 r. ks. Barda odwiedził dom rodzinny, lecz większość czasu spędził w placówce Sług Jezusa w Bukowinie, gdzie zastała go inwazja bolszewicka; po kilku dniach niepewności wyjechał do Poznania¹²⁹. W tym czasie, w sierpniu 1920 r. do stolicy Wielkopolski przybyły Sługi Jezusa; od tej pory aż do zakończenia pobytu w tym mieście był mocno związany z placówką¹³⁰.

---

¹²³ *Elenchus [...] 1920*, Posnaniae 1920, s. 13; Cz. Pest, *Kardynał Edmund Dalbor...*, s. 340-341.

¹²⁴ ASJ, sygn. KEM V, List ks. F. Bardy do m. E. Motylowskiej, Poznań 7.11.1919, s. 20-22.

¹²⁵ ASJ, sygn. KEM V, List ks. F. Bardy do m. E. Motylowskiej, Poznań 11.11.1919, s. 24-25; ASJ, sygn. KEM V, List ks. F. Bardy do m. E. Motylowskiej, Poznań 8.12.1919, s. 33-34.

¹²⁶ ASJ, sygn. KEM V, List ks. F. Bardy do m. E. Motylowskiej, Poznań 3.11.1919, s. 30; ASJ, sygn. KEM V, List ks. F. Bardy do m. E. Motylowskiej, Poznań 11.11.1919, s. 24-25.

¹²⁷ ASJ, bsygn., Wspomnienie o Poznaniu, [sierpień 1920], ba., mps; A. JAKUBCZYK, *Zgromadzenie Sług Jezusa...*, s. 441-443; A. JAKUBCZYK, *Zgromadzenie Sług Jezusa...*, s. 342-347, 441-442.

¹²⁸ ASJ, sygn., KEM V, List ks. F. Bardy do m. E. Motylowskiej, Poznań 3-4.02.1920, s. 51-56; ASJ, sygn. KEM V, List ks. F. Bardy do m. E. Motylowskiej, Poznań 13.02.1920, s. 58-60; A. JAKUBCZYK, *Zgromadzenie Sług Jezusa...*, s. 450-462.

¹²⁹ ASJ, sygn. KEM V, List ks. F. Bardy do s. J. Grodzkiej, Bukowina 3.08.1920, s. 197; ASJ, bsygn., M. Piller, Wspomnienia o śp. Matce..., s. 16.

¹³⁰ ASJ, sygn. KEM V, List ks. F. Bardy do s. J. Grodzkiej, Bukowina 3.08.1920, s. 197; ASJ, bsygn., S. Damaszkowski, Wspomnienia o Poznaniu i Gdyni, 22 XII 1975, mps; ASJ, bsygn., Wspomnienie o Poznaniu...; ASJ, bsygn., M. ZIEMKOWSKA, Wspomnienia o Poznaniu, 1970, mps, s. 12; A. JAKUBCZYK, *Zgromadzenie Sług Jezusa...*, s. 442-443.

W dniu 22.09.1920 r. został mianowany egzaminatorem prosynodalnym w Konsystorzu Poznańskim i funkcję tę pełnił do zakończenia pobytu w tym mieście¹³¹.

W drugiej połowie 1920 i w 1921 r. toczyły się dalsze starania o wydział teologiczny, które jednak nie przyniosły efektu¹³². W związku z tym, oczekujący na nominację ks. Barda, już na wiosnę 1921 r. zastanawiał się ponownie nad możliwością przeniesienia się do Warszawy lub powrotu do Krakowa¹³³. Równocześnie kontynuował pracę nad rozprawą habilitacyjną pt. „Moralność przedmiotowa w świetle etnologii”, którą w marcu 1921 r. przesłał do Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie. W ten sposób chciał uzyskać *veniam legendi* do wykładów z zakresu teologii moralnej ogólnej¹³⁴.

Tymczasem 21.04.1921 r. kard. Dalbor, nie pytając o zgodę, zamianował go wicerektorem Seminarium Duchownego¹³⁵. Z nominacji tej nie był zadowolony, jednak sumiennie podjął wyznaczone zadania¹³⁶.

W czerwcu 1921 r. otrzymał informację, że recenzenci jego rozprawy habilitacyjnej ocenili ją negatywnie, ale Rada Wydziału zgodziła się na jej

---

¹³¹ AAP, bsygn., AbB, Akt nominacji na egzaminatora prosynodalnego, Poznań 22.09.1920.

¹³² ASJ, sygn. KEM V, List ks. F. Bardy do m. E. Motylowskiej, Poznań 23.11.1920, s. 109-110; AUAM, zespół: Rektorat, sygn. 629, Protokół z posiedzenia Senatu w dniu 31.12.1920; A. CZUBIŃSKI, *Dzieje Uniwersytetu Poznańskiego...*, s. 125; CZ. PEST, *Kardynał Edmund Dalbor...*, s. 418-419.

¹³³ ASJ, sygn. KEM V, List ks. F. Bardy do m. E. Motylowskiej, Poznań 15.03.1921, s. 93-95.

¹³⁴ Derżawnyj Archiw Lwiwskojj Oblasti u Lwowi [Państwowe Archiwum Obwodowe we Lwowie] (dalej: DALOL), f. 26, op. 15, nr 1098, Protokół posiedzenia Rady Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Lwowskiego z dnia 26 sierpnia 1919, p. 34; ASJ, sygn. KEM V, List ks. F. Bardy do m. E. Motylowskiej, Poznań 3-4.02.1920, s. 51-56; ASJ, sygn. KEM V, List ks. F. Bardy do m. E. Motylowskiej, Poznań [październik 1920], s. 126-127; ASJ, sygn. KEM V, List ks. F. Bardy do m. E. Motylowskiej, Poznań [styczeń 1921], s. 42-43; ASJ, sygn. KEM V, List ks. F. Bardy do m. E. Motylowskiej, Poznań 13.01.1921, s. 44-45; ASJ, sygn. KEM V, List ks. F. Bardy do m. E. Motylowskiej, Poznań 16.02.1921, s. 91-92; DALOL, f. 26, op. 15, nr 1098, Protokół posiedzenia Rady Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Lwowskiego z dnia 14 marca 1921, p. 88-89; DALOL, f. 26, op. 15, nr 1098, Protokół posiedzenia Rady Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Lwowskiego z dnia 12 kwietnia 1921, p. 91-92; J. WOŁCZAŃSKI, *Wydział Teologiczny Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie 1918-1939*, Kraków 2002, s. 98-99, 243, 465-475.

¹³⁵ AAP, bsygn., AbB, Akt nominacji na wicerektora Seminarium Duchownego w Poznaniu, Poznań 21.04.1921; *Elenchus [...] 1922*, Posnaniae 1922, s. 60; CZ. PEST, *Kardynał Edmund Dalbor...*, s. 342.

¹³⁶ ASJ, sygn. KEM V, List ks. F. Bardy do m. E. Motylowskiej, Poznań 3.05.1921, s. 98.

poprawę. W związku z tym, w czasie wakacji 1921 r., pozostał w Poznaniu, aby ją uzupełnić¹³⁷.

Pod koniec tego roku pojawiła się nadzieja na otwarcie wydziału teologicznego w Poznaniu, niestety w kolejnych miesiącach wystąpiły dalsze trudności¹³⁸. Natomiast ks. Barda w dniu 21.10.1921 został mianowany cenзором ksiąg o treści religijnej w Konsystorzu poznańskim¹³⁹, zaś pod koniec roku przesłał poprawioną rozprawę habilitacyjną do Lwowa¹⁴⁰.

Ponieważ sprawy poznańskie nie układały się coraz bardziej, ks. Barda zniechęcony całą sytuacją, przewidując także, że jego praca naukowa, wysłana do Lwowa, zostanie odrzucona, zamierzał powrócić do Krakowa¹⁴¹. Na prośbę kard. Dalbora wstrzymywał się jednak z wyjazdem do czasu znalezienia nowego profesora do Seminarium¹⁴². Rzeczywiście w dniu 8.01.1922 r. obydwaj recenzenci pracy habilitacyjnej, ks. Adam Gerstmann i ks. Stanisław Narajewski, przedstawili ponownie negatywne jej oceny, o czym zawiadomiono zainteresowanego¹⁴³. W związku z tym podjął decyzję o wyjeździe i pracę na stanowisku wykładowcy teologii moralnej w Poznaniu zakończył z dniem 31.03.1922 r.¹⁴⁴

Należy jeszcze dodać, że przez cały okres poznański, w różny sposób, kontynuował pracę w Zgromadzeniu Sług Jezusa¹⁴⁵. Dzięki temu miał kontakt z różnymi biskupami i kapłanami, m.in. bp. Stanisławem Gallem a także

---

¹³⁷ ASJ, sygn. KEM V, List ks. F. Bardy do m. E. Motylowskiej, Poznań 15.08.1921, s. 78-79; ASJ, sygn. KEM V, List ks. F. Bardy do m. E. Motylowskiej, Poznań 18.06.1921, s. 99; DALOL, f. 26, op. 15, nr 1098, Protokół posiedzenia Rady Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Lwowskiego z dnia 25 czerwca 1921, p. 107.

¹³⁸ Ostatecznie sprawa powstania wydziału teologicznego upadła w lipcu 1922 r., już po wyjeździe ks. Bardy z Poznania. A. CZUBIŃSKI, *Dzieje Uniwersytetu Poznańskiego...*, s. 126-129; CZ. PEST, *Kardynał Edmund Dalbor...*, s. 419-421.

¹³⁹ AAP, bsygn., AbB, Akt nominacji na cenzora ksiąg treści religijnej, Poznań 21.10.1921; *Elenchus [...] 1922*, Posnaniae 1922, s. 60; CZ. PEST, *Kardynał Edmund Dalbor...*, s. 317.

¹⁴⁰ DALOL, f. 26, op. 8, nr 713, Docentura ks. Franciszka Bardy; J. WOŁCZAŃSKI, *Wydział Teologiczny Uniwersytetu Jana Kazimierza...*, s. 471-472.

¹⁴¹ ASJ, sygn. KEM V, List ks. F. Bardy do m. E. Motylowskiej, Poznań 15.11.1921, s. 82-85.

¹⁴² ASJ, sygn. KEM V, List ks. F. Bardy do m. E. Motylowskiej, Poznań 6.12.1921, s. 160.

¹⁴³ DALOL, f. 26, op. 8, nr 713, Docentura ks. Franciszka Bardy; DALOL, f. 26, op. 15, nr 1099, Protokoły posiedzeń Rady Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Lwowskiego, p. 1-10; A. K. BANACH, *Kariery zawodowe studentów...*, s. 41; J. WOŁCZAŃSKI, *Wydział Teologiczny Uniwersytetu Jana Kazimierza...*, s. 471-472.

¹⁴⁴ AAP, bsygn., AbB, Potwierdzenie pracy wydane przez Konsystorz Biskupi w Krakowie, Kraków 11.10.1922; A. K. BANACH, *Kariery zawodowe studentów...*, s. 41.

¹⁴⁵ Patrz przypis 115.

z nuncjuszem apostolskim w Polsce Achille Rattim¹⁴⁶. Przez cały ten czas kontaktował się też z bp. Nowakiem oraz księdzem a następnie bp. Komarem¹⁴⁷.

Tak więc, na początku kwietnia 1922 r. ks. Barda powrócił do Krakowa; otrzymał urlop i zamieszkał u Sług Jezusa przy ul. Siemiradzkiego, gdzie podjął kierownictwo duchowe w nowicjacie i wśród sióstr¹⁴⁸. W dniu 8 kwietnia zaproponowano mu starania o probostwo w Białej. Odmówił jednak ze względu na odległość od Krakowa, a zamierzał kontynuować pracę wśród Sług Jezusa. W związku z tym bp Sapieha obiecał mu po wakacjach posadę katechety w szkole¹⁴⁹.

Rzeczywiście, w dniu 2.08.1922 r. ks. Barda został wyznaczony do nauczania religii jako zastępca katechety w Państwowym Gimnazjum Żeńskim nr X im. Królowej Wandy w Krakowie i od września rozpoczął tam pracę¹⁵⁰. Chcąc osiągnąć większą stabilizację życiową, pod koniec roku szkolnego 1922/23 zwrócił się do Dyrekcji Gimnazjum z podaniem o posadę stałego katechety w tej szkole, prośba ta została rozpatrzona pozytywnie¹⁵¹. Kolejne dwa lata nie zaznaczyły się wyjątkowymi wydarzeniami w życiu ks. Bardy,

---

¹⁴⁶ Bp S. Gall był protektorem zgromadzenia, a ponadto Sługi Jezusa pracowały w nuncjaturze. O spotkaniach z tymi osobami podczas różnych okazji dowiadujemy się z korespondencji. ASJ, sygn. KEM V, List ks. F. Bardy do m. E. Motylowskiej, Poznań 3.12.1919, s. 31-32; ASJ, sygn. KEM V, List ks. F. Bardy do m. E. Motylowskiej, Poznań 8.12.1919, s. 33-34; ASJ, sygn. KEM V, List ks. F. Bardy do m. E. Motylowskiej, Warszawa 18.01.1920, s. 47; ASJ, sygn. KEM V, List ks. F. Bardy do s. J. Kiebuzińskiej, Poznań 15.03.1921, s. 200.

¹⁴⁷ Nie udało się odnaleźć bezpośredniej korespondencji, ale informacje o niej i o spotkaniach osobistych znajdujemy w listach do m. E. Motylowskiej, podawanych w różnych przypisach.

¹⁴⁸ ASJ, sygn. KEM V, List ks. Bardy do m. E. Motylowskiej, Poznań 24.03.1922, s. 136; ASJ, sygn. KEM V, List ks. Bardy do m. E. Motylowskiej, Kraków 5.04.1922, s. 137-138.

¹⁴⁹ ASJ, sygn. KEM V, List ks. F. Bardy do m. E. Motylowskiej, Kraków 24.04.1922, s. 139-140.

¹⁵⁰ AAP, bsygn., AbB, Pismo Kurii Biskupiej w Krakowie do ks. F. Bardy, Kraków 2.08.1922; AKMK, bsygn., DzP 1922, lp. 7935, 11.08. Pisma Kurii do: 1) ks. F. Bardy, 2) Kuratorium Szkolnego w Krakowie, 3) Dyrekcji Państwowego Gimnazjum Żeńskiego w Krakowie; AKMK, bsygn., DzP 1922, lp. 10586, 12.10. Pismo Kuratorium Szkolnego w Krakowie do ks. F. Bardy, nominacja na katechetę w Gimnazjum Żeńskim.

¹⁵¹ AKMK, bsygn., DzP 1923, lp. 6601, 2.07. Dyrekcja Gimnazjum Żeńskiego przesyła do zaopiniowania podanie ks. dr F. Bardy o stałą posadę; *Elenchus [...] 1925*, Cracovia 1925, s. 20; *Spis nauczycieli szkół wyższych, średnich, zawodowych, seminariów nauczycielskich oraz wykaz zakładów naukowych i władz szkolnych*, red. Z. ZAGÓROWSKI, Lwów-Warszawa 1924, s. 292.

a on sam skoncentrował się na wyznaczonych obowiązkach¹⁵². Przez cały ten czas mieszkał u Sług Jezusa przy ul. Siemiradzkiego i nadal intensywnie pracował w Zgromadzeniu¹⁵³.

Natomiast wydarzeniem, które miało znaczenie dla ks. Bardy była bez wątpienia nominacja jego wieloletniego protektora, bp. Nowaka na ordynariusza przemyskiego, która nastąpiła 30.09.1924 r.¹⁵⁴

Kolejna istotna zmiana w życiu ks. Bardy nastąpiła, gdy po wakacjach 1925 r. otrzymał propozycję objęcia stanowiska rektora Instytutu Polskiego w Rzymie. Jego kandydaturę zaproponował bp A. Sapieha w piśmie skierowanym do Komitetu Biskupów zebranych w dniach 29-30.09.1925 r. w Warszawie; została ona zaakceptowana¹⁵⁵. Ks. Barda przyjął tę decyzję z pewnym oporem uważając, że nie jest odpowiednią osobą oraz, że jest związany obowiązkami szkolnymi. Ostatecznie w rozmowie z bp. Sapiehą uzyskał obietnicę, że będzie to zadanie tymczasowe i na wiosnę przyszłego roku biskupi poszukają innego kandydata¹⁵⁶. W związku z nowymi zadaniami przerwał pracę w szkole otrzymując bezpłatny urlop¹⁵⁷.

W dniu 14 października, ks. Barda przybył do Wiecznego Miasta i objął rektorstwo Instytutu Polskiego przy via Pietro Cavallini 38¹⁵⁸. Od po-

---

¹⁵² M.in. w dzienniku podawczym Kurii z 1924 r. brak jakiegokolwiek wzmianki odnoszącej się do jego osoby. ASJ, sygn. KEM V, List ks. F. Bardy do m. E. Motylowskiej, Kraków 17.05.1922, s. 141-142; ASJ, sygn. KEM V, List ks. F. Bardy do m. E. Motylowskiej, Kraków 14.10.1922, s. 154; ASJ, sygn. KEM V, List ks. F. Bardy do m. E. Motylowskiej, Kraków 8.12.1922, s. 161-163; ASJ, sygn. KEM V, List ks. F. Bardy do m. E. Motylowskiej, Kraków 10.03.1923, s. 180.

¹⁵³ Patrz przypis 115.

¹⁵⁴ J. K[WOLEK], *Ś.p. Anatol Nowak. Ordynariusz przemyski o.ł.*, KDP 33(1933), z. 4, s. 165-167.

¹⁵⁵ AKMK, sygn. TS XIII/29, Protokół posiedzenia Komitetu Biskupów, Warszawa 29-30.09.1925, p. 286; ASJ, bsygn., J. Kiebuzińska, *Wspomnienia o Krakowie...*, s. 2.

¹⁵⁶ ASJ, sygn. KEM VI/3, List ks. F. Bardy do m. E. Motylowskiej, Rzym 10.12.1925, s. 5-6; ASJ, sygn. KEM VI/3, List ks. F. Bardy do m. E. Motylowskiej, Rzym 17.02.1926, s. 11-12.

¹⁵⁷ AKMK, bsygn., DzP 1925, lp. 9438, 23.09. Ks. F. Barda wnosi podanie o urlop do Kuratorium; AKMK, bsygn., DzP 1925, lp. 9851, 13.10. Pismo Kuratorium z dnia 6.10.1925 r. w sprawie urlopu ks. F. Bardy; AKMK, sygn. Akta szkolne 1921-1927, Pismo Kuratorium Okręgu Szkolnego w Krakowie do ks. F. Bardy, Kraków 17.08.1927; AKMK, bsygn., DzP 1927, lp. 6569, 17.08. Ks. F. Barda otrzymuje urlop na rok szkolny 1927/28.

¹⁵⁸ Instytut Polski, zwany też niekiedy Hospicjum, został erygowany w 1910 r., z inicjatywy bp. Józefa Sebastiana Pelczara i abp. Józefa Bilczewskiego a także przy wydatnej pomocy, przebywających w tym czasie w Rzymie, ks. A. S. Sapięhy i ks. K. Skirmunta. W czasie I wojny światowej nastąpiło zawieszenie jego działalności, a po jej zakończeniu podjęto starania o ponowne uruchomienie zakładu. Już w latach 1922-

czątku pobytu zajął się gorliwie wszelkimi pilnymi sprawami¹⁵⁹ Jednocześnie był przekonany, że jego pobyt, zgodnie z ustaleniami, będzie tymczasowy. Wkrótce okazało się jednak, że szybki powrót do Krakowa nie będzie łatwy pomimo próśb i przypominania abp. Sapieże i biskupom o otrzymanej obietnicy oraz powoływania się na zobowiązania szkolne; w tej sprawie w dniu 19.02.1926 r. napisał list do rządcy krakowskiego, jak również pisma do biskupów polskich. Mając świadomość, że hierarchowie znajdą się w kłopotliwej sytuacji, mimo wszystko oczekiwał z nadzieją na wyniki marcowego spotkania Konferencji Biskupów, która miała podjąć to zagadnienie¹⁶⁰. Okazało się jednak, że na wspomnianym zjeździe ustalono, że powinien zostać na stanowisku i poproszono go o to¹⁶¹. Decyzję tę ks. Barda przyjął jako „wolę Bożą” i w ten sposób związał swoje życie z Rzymem na kolejne dwa lata¹⁶².

1925 rektor ks. Bogdan Niemczewski podjął szereg kroków w celu wznowienia działalności instytucji, a także prace nad odnowieniem domu; w 1923 r. przyjęto 5 polskich księży. Celem Instytutu było zapewnienie mieszkania i możliwości kształcenia kapłanom, którzy podejmowali studia w Rzymie. Ponadto miał on pomóc w kontaktach polskiej hierarchii kościelnej ze Stolicą Świętą, a rektorzy mieli pośredniczyć w załatwianiu bieżących spraw w rzymskich Kongregacjach. Instytut był też miejscem pobytu biskupów polskich przybywających do Rzymu i miejscem różnorodnych spotkań. AKMK, sygn. TS XIII/5, Protokół Zjazdu Biskupów Polskich, Częstochowa 21-25.06.1922, p. 17; AKMK, sygn. TS XXI/78, List bp. A. S. Sapięhy do biskupów polskich, Kraków 27.08.1922; AKMK, sygn. TS XXI/85, List ks. B. Niemczewskiego do bp. A. Sapięhy, Rzym 5.10.1922; AKMK, sygn. TS XXI/86, List ks. B. Niemczewskiego do bp. A. Sapięhy, Rzym 10.11.1922; J. WOŁCZAŃSKI, *Adam Stefan Sapięha w korespondencji...*, s. 111-113; Strona internetowa Polskiego Papieskiego Instytutu Kościelnego w Rzymie (obecna nazwa): <http://www.zuter.nazwa.pl/pontipol/> [stan z 25.09.2013].

¹⁵⁹ ASJ, sygn. KEM VI/3, List ks. F. Bardy do m. E. Motylowskiej, Rzym 10.12.1925, s. 5-6; ASJ, sygn. KEM VI/3, List ks. F. Bardy do m. E. Motylowskiej, Rzym 11.03.1926, s. 15-16; ASJ, sygn. KEM VI/3, List ks. F. Bardy do s. J. Kiebuzińskiej, Rzym 28.12.1926, s. 80-81; ASJ, sygn. KEM VI/3, List ks. F. Bardy do s. J. Kiebuzińskiej, Rzym 13.06.1927, s. 84.

¹⁶⁰ ASJ, sygn. KEM VI/3, List ks. F. Bardy do m. E. Motylowskiej, Rzym 10.12.1925, s. 5-6; ASJ, sygn. KEM VI/3, List ks. F. Bardy do s. J. Kiebuzińskiej, Rzym 15.12.1925, s. 30-31; ASJ, sygn. KEM VI/3, List ks. F. Bardy do m. E. Motylowskiej, Rzym 24.01.1926, s. 7-9; ASJ, sygn. KEM VI/3, List ks. F. Bardy do m. E. Motylowskiej, Rzym 17.02.1926, s. 11-12; ASJ, sygn. KEM VI/3, List ks. F. Bardy do m. E. Motylowskiej, Rzym 22.02.1926, s. 13-14; ASJ, sygn. KEM VI/3, List ks. F. Bardy do m. E. Motylowskiej, Rzym 11.03.1926, s. 15-16; ASJ, sygn. KEM VI/3, List ks. F. Bardy do s. Józefy Wilman, Rzym 15.03.1926, s. 75.

¹⁶¹ AKMK, sygn. TS XIII/5, Protokół Zjazdu Biskupów Polskich, Warszawa 2-5.03.1926, p. 324.

¹⁶² ASJ, sygn. KEM VI/3, List ks. F. Bardy do s. J. Kiebuzińskiej, Rzym 9.06.1926, s. 76-77; *Elenchus [...] 1926*, Cracovia 1926, s. 215 (toż z lat 1927-1928).

W czasie pełnienia funkcji rektora zajął się wieloma sprawami Instytutu. Uregulowań wymagała bowiem m.in. kwestia statutu prawnego zakładu zarówno pod względem państwowym, jak i kościelnym, gdyż posiadał on jedynie kościelne prawo własności¹⁶³. Dzięki podjętym zabiegom w dniu 6.10.1927 r. otrzymano dekret króla Włoch Wiktora Emanuela II przyznający Instytutowi włoską osobowość prawną¹⁶⁴. Zgodnie z ustaleniami Episkopatu Polski, ks. Barda podjął też działania zmierzające do uzyskania statusu placówki papieskiej. W tym celu należało opracować i wprowadzić nowy statut i regulamin instytucji¹⁶⁵.

Według wskazań Stolicy Apostolskiej miało to być miejsce nie tylko zamieszkania, ale i formowania księży, takie cele wyznaczyli także biskupi polscy¹⁶⁶. Dlatego od początku zwracał uwagę na formację kapłanów mieszkających w Instytucie¹⁶⁷. W celu zrealizowania przyjętych założeń ks. Barda wprowadził szereg zasad, które miały temu służyć, a sam pełnił rolę wychowawcy kapłanów i czuwał nad porządkiem domowym, wygłaszał też do kapłanów nauki rekolekcyjne i co miesięczne konferencje, w których zwracał uwagę na poszczególne płaszczyzny życia kapłańskiego¹⁶⁸. Działania te początkowo spotkały się z pewnym niezadowoleniem i oporem ze strony niektórych przebywających w Instytucie kapłanów, którzy nie zawsze chcieli się poddać narzuconemu rygorowi¹⁶⁹, z czasem jednak przyniosły zamierzony efekt¹⁷⁰. Ostatecznie sprawy formacji i funkcjonowania domu zostały ustalone

---

¹⁶³ Np. AKMK, sygn. TS XXI/51a, List ks. Jerzego Gautiera do bp. A. S. Sapiehy, Rzym bd. [1920-1922]; AKMK, sygn. TS XXI/85, List ks. B. Niemczewskiego do bp. A. S. Sapiehy, Rzym 5.10.1922; AKMK, sygn. TS XXI/86, List ks. B. Niemczewskiego do bp. A. S. Sapiehy, Rzym 10.11.1922.

¹⁶⁴ AKMK, sygn. TS XIII/5, Protokół Zjazdu Biskupów Polskich, Warszawa 15-17.03.1927, p. 356-357; Strona internetowa Polskiego Papieskiego Instytutu Kościelnego w Rzymie <http://www.zuter.nazwa.pl/pontipol/> [stan z 25.09.2013].

¹⁶⁵ AKMK, sygn. TS XIII/5, Protokół Zjazdu Biskupów Polskich, Warszawa 2-5.03.1926, p. 324; AKMK, sygn. TS XIII/5, Protokół Zjazdu Biskupów Polskich, Częstochowa 26-27.06.1928, p. 381.

¹⁶⁶ AKMK, sygn. TS XIII/5, Protokół Zjazdu Biskupów Polskich, Warszawa 2-5.03.1926, p. 324; AKMK, sygn. TS XIII/5, Protokół Zjazdu Biskupów Polskich, Warszawa 15-17.03.1927, p. 356-357.

¹⁶⁷ ASJ, sygn. KEM VI/3, List ks. F. Bardy do m. E. Motylowskiej, Rzym 10.12.1925, s. 5-6.

¹⁶⁸ AAP, bsygn., AbB, Ks. F. Barda, Notatki do kazań, Rzym-Instytut 1926 r. (dalej: Kazania-Rzym); AKMK, sygn. TS XXI/263, Ks. T. Zakrzewski, Sprawozdanie Rektora Instytutu Polskiego w Rzymie za rok szkolny 1928/29, Rzym 15.07.1929.

¹⁶⁹ AAP, bsygn., AbB, Kazania-Rzym, Kazanie z 1.01.1926; Kazanie z 5.02.1926; ASJ, sygn. KEM VI/3, List ks. F. Bardy do m. E. Motylowskiej, Rzym 10.12.1925, s. 5-6.

¹⁷⁰ ASJ, sygn. KEM VI/3, List ks. F. Bardy do m. E. Motylowskiej, Rzym 17.02.1926, s. 11-12.

i uściślone w Regulaminie i Statucie Instytutu, które zatwierdziła Kongregacja ds. Seminariów i Studiów Uniwersyteckich w dniu 28.07.1928 r., już po wyjeździe ks. Bardy. Dzięki temu Instytut otrzymał przywilej papieskiego¹⁷¹ i jak zauważył kolejny rektor było to zasługą ks. Bardy¹⁷².

Kolejną kwestią wymagającą uregulowania były sprawy finansowe zakładu. Przy wsparciu abp. Sapiehy i Episkopatu Polski, rektorowi udało się spłacić zobowiązania oraz doprowadzić do płynności finansowej¹⁷³. W czasach ks. Bardy zwiększyła się także liczba studentów i kontynuowano renowację budynku¹⁷⁴.

Zgodnie z założeniami ks. Barda pełnił też rolę delegata poszczególnych biskupów do reprezentowania ich spraw w Kongregacjach Stolicy Apostolskiej. To wszystko dawało mu możliwość poznania wielu osób zarówno ze środowiska rzymskiego, jak i Kościoła polskiego. Te spotkania, wizyty waż-

---

¹⁷¹ AKMK, sygn. TS XXI/260, List ks. Tadeusza Zakrzewskiego do abp. A. S. Sapiehy, Rzym 21.04.1929; AKMK, sygn. TS XXI/261, List ks. T. Zakrzewskiego do abp. A. S. Sapiehy, Rzym 5.06.1929; AKMK, sygn. TS XXI/263, Ks. T. Zakrzewski, Sprawozdanie Rektora Instytutu Polskiego w Rzymie za rok szkolny 1928/29, Rzym 15.07.1929; Strona internetowa Polskiego Papieskiego Instytutu Kościelnego w Rzymie <http://www.zuter.nazwa.pl/pontipol/> [stan z 25.09.2013].

¹⁷² AKMK, sygn. TS XXI/263, Ks. T. Zakrzewski, Sprawozdanie Rektora Instytutu Polskiego w Rzymie za rok szkolny 1928/29, Rzym 15.07.1929.

¹⁷³ AKMK, sygn. TS XIII/5, Protokół Zjazdu Biskupów Polskich, Warszawa 2-5.03.1926, p. 324; AKMK, sygn. TS XXI/168, List bp. Stanisława Łukomskiego do abp. A. S. Sapiehy, Warszawa 1926; Akta Hlondiana, t. 5, cz. 4, List abp. A. S. Sapiehy do abp. Augusta Hlonda, Kraków 10.02.1927, s. 63; Akta Hlondiana, t. 5, cz. 4, List abp. A. S. Sapiehy do abp. A. Hlonda, Kraków 7.03.1927, s. 65; AKMK, sygn. TS XIII/5, Protokół Zjazdu Biskupów Polskich, Warszawa 15-17.03.1927, p. 356-357; AKMK, sygn. TS XIII/5, Protokół Zjazdu Biskupów Polskich, Częstochowa 26-27.06.1928, p. 381; AKMK, sygn. TS XIII/69, Protokół z Konferencji Episkopatu Polski, Poznań 29-30.04.1929, p. 574.

¹⁷⁴ ASJ, sygn. KEM VI/3, List ks. F. Bardy do m. E. Motylowskiej, Rzym 10.12.1925, s. 5-6; ASJ, sygn. KEM VI/3, List ks. F. Bardy do s. J. Wilman, Rzym 20.12.1926, s. 58; ASJ, sygn. KEM VI/3, List ks. F. Bardy do s. J. Wilman, Rzym 19.01.1927, s. 59; AKMK, sygn. TS XIII/5, Protokół Zjazdu Biskupów Polskich, Warszawa 15-17.03.1927, p. 356-357; AKMK, sygn. TS XIII/5, Protokół Zjazdu Biskupów Polskich, Częstochowa 26-27.06.1928, p. 381; AKMK, sygn. TS XXI/260, List ks. T. Zakrzewskiego do abp. A. S. Sapiehy, Rzym 21.04.1929; AKMK, sygn. TS XXI/261, List ks. T. Zakrzewskiego do abp. A. S. Sapiehy, Rzym 5.06.1929; AKMK, sygn. TS XXI/263, Ks. T. Zakrzewski, Sprawozdanie Rektora Instytutu Polskiego w Rzymie za rok szkolny 1928/29, Rzym 15.07.1929; Strona internetowa Polskiego Papieskiego Instytutu Kościelnego w Rzymie <http://www.zuter.nazwa.pl/pontipol/> [stan z 25.09.2013].

nych osobistości i „wielki świat” męczyły go jednak i nie odpowiadały jego wizji kapłaństwa¹⁷⁵.

Okres wakacyjny każdego roku ks. Barda spędzał w Polsce. Najczęściej przebywał u rodziny w Mszanie Dolnej oraz ze Sługami Jezusa w Krakowie i Bukowinie¹⁷⁶. Bowiem pomimo oddalenia, przez cały czas pobytu w Rzymie, nadal utrzymywał bardzo mocny kontakt ze Zgromadzeniem Sług Jezusa¹⁷⁷; ponadto w czasie wakacji pełnił funkcję spowiednika zwyczajnego u Sióstr Dominikanek w Krakowie¹⁷⁸.

Okres rektorstwa w Rzymie zakończył ks. Franciszek Barda 25.05.1928 r.¹⁷⁹ Oficjalnym powodem zwolnienia z tej funkcji były problemy zdrowotne¹⁸⁰. Być może przerażały go także dalsze plany rozwoju Instytutu; trzeba też pamiętać, że ks. Barda od początku był przekonany, że jego pobyt w Rzymie będzie tymczasowy. Już od roku 1926 w listach pojawiało się pewne niezadowolenie z pełnionych zadań, które nie odpowiadały jego wyobrażeniu o pracy kapłańskiej oraz niepewność co do dalszych losów, a od początku 1928 r. przewijała się wiadomości o powrocie do Polski¹⁸¹.

Podsumowując okres rektorstwa w Instytucie Polskim trzeba powiedzieć, że praca jego została doceniona przez Episkopat Polski i abp. Sapie-

---

¹⁷⁵ ASJ, sygn. KEM VI/3, List ks. F. Bardy do s. J. Kiebuzińskiej, Rzym 28.12.1926, s. 80-81; ASJ, sygn. KEM VI/3, List ks. F. Bardy do s. J. Kiebuzińskiej, Rzym 12.03.1927, s. 82-83; ASJ, sygn. KEM VI/3, List ks. F. Bardy do s. J. Kiebuzińskiej, Rzym 13.06.1927, s. 84; ASJ, sygn. KEM VI/3, List ks. F. Bardy do s. J. Kiebuzińskiej, Rzym 30.12.1927, s. 33-34.

¹⁷⁶ AKMK, bsygn., DzP 1926, lp. 6380, 3.07. Sługi Jezusa Kraków, o jurysdykcję dla ks. F. Bardy na czas pobyt, 6.07. udzielono; ASJ, sygn. KEM VI/3, List ks. F. Bardy do s. J. Kiebuzińskiej, Rzym 9.06.1926, s. 76-77; ASJ, sygn. KEM VI/3, List ks. F. Bardy do s. J. Kiebuzińskiej, Mszana Dolna 4.08.1927, s. 85; ASJ, sygn. KEM VI/3, List ks. F. Bardy do s. J. Kiebuzińskiej, Mszana Dolna 10.08.1927, s. 32; ASJ, sygn. KEM VI/3, List ks. F. Bardy do s. J. Wilman, Mszana Dolna 6.09.1926, s. 78.

¹⁷⁷ Patrz przypis 115.

¹⁷⁸ AKMK, bsygn., DzP 1926, lp. 6380, 3.07. Dominikanki Kraków, o jurysdykcję do spowiadania dla ks. F. Bardy na czas pobytu w Krakowie, 6.07. udzielono; AKMK, bsygn., DzP 1927, lp. 4856, 2.06. Dominikanki Kraków, o jurysdykcję do spowiadania dla ks. F. Bardy na czas pobytu w Krakowie, 14.06. udzielono.

¹⁷⁹ AAP, bsygn., AbB, Tabela służbowa ks. F. Bardy.

¹⁸⁰ AKMK, sygn. TS XIII/5, Protokół Zjazdu Biskupów Polskich, Częstochowa 26-27.06.1928, p. 381; ASJ, bsygn., J. Kiebuzińska, Wspomnienia o Krakowie..., s. 4.

¹⁸¹ ASJ, sygn. KEM VI/3, List ks. F. Bardy do s. J. Wilman, Rzym 20.12.1926, s. 58; ASJ, sygn. KEM VI/3, List ks. F. Bardy do s. J. Kiebuzińskiej, Rzym 30.12.1927, s. 33-34; ASJ, sygn. KEM VI/3, List ks. F. Bardy do s. J. Wilman, Rzym 22.01.1928, s. 65; ASJ, sygn. KEM VI/3, List ks. F. Bardy do s. J. Wilman, Rzym 13.03.1928, s. 66.

hę¹⁸², a w czerwcu 1926 r. został odznaczony godnością tajnego, honorowego Podkomorzego Ojca Świętego¹⁸³.

Tak więc, w pierwszych dniach czerwca 1928 r., ks. Barda powrócił do Polski. Początkowo przebywał w Mszanie Dolnej, a od września zamieszkał ponownie u Sług Jezusa na ul. Siemiradzkiego w Krakowie¹⁸⁴.

Warto tu odnotować, że w pierwszych miesiącach po powrocie ks. Bardy, ordynariusz przemyski bp Nowak planował zamianować go rektorem Seminarium Duchownego w Przemyślu, ale ten nie był chętny na taką propozycję. Nie skorzystał też z zaproszenia do odwiedzin i wypoczynku na terenie diecezji przemyskiej¹⁸⁵. Prawdopodobnie takie postępowanie spowodowało osłabienie wzajemnych relacji i prawie roczną przerwę w korespondencji¹⁸⁶.

Po powrocie do kraju podjął natomiast zadania jakie miał przed wyjazdem do Rzymu, a więc pracę katechety w Gimnazjum Żeńskim¹⁸⁷ i wśród

¹⁸² AKMK, sygn. Pers B 1861, Pismo abp. A. S. Sapięhy do MWRiOP, Kraków 14.02.1929.

¹⁸³ AAP, bsygn., AbB, Istruzioni per Camerieri Segreti Soprannumerari, Rzym 10.06.1926; AKMK, sygn. Pers B 1861, Pismo abp. A. S. Sapięhy do MWRiOP, Kraków 14.02.1929; *Elenchus [...] 1927*, Cracovia 1927, s. 224.

¹⁸⁴ ASJ, sygn. KEM VI/3, List ks. F. Bardy do s. J. Kiebuzińskiej, Mszana Dolna 6.06.1928, s. 35; ASJ, sygn. KEM VI/3, List ks. F. Bardy do s. J. Kiebuzińskiej, Mszana Dolna 11.07.1928, s. 86-87; ASJ, sygn. KEM VI/3, List ks. F. Bardy do s. J. Kiebuzińskiej, Mszana Dolna 20.07.1928, s. 88; ASJ, sygn. KEM VI/3, List ks. F. Bardy do s. J. Wilman, Kraków 24.07.1928, s. 68; ASJ, sygn. KEM VI/3, List ks. F. Bardy do s. J. Kiebuzińskiej, Mszana Dolna 26.07.1928, s. 36; ASJ, sygn. KEM VI/3, List ks. F. Bardy do s. J. Kiebuzińskiej, Mszana Dolna 17.09.1928, s. 89-90; ASJ, bsygn., M. Piller, Wspomnienia o śp. Matce..., s. 34.

¹⁸⁵ Ks. Barda tak pisał do s. J. Kiebuzińskiej: „Pisałem do s. Marii Piller, że przewidywania zawiodły. Niechże więc Droga Siostra nie obawia się Przemyśla dla mnie, bo ufam, że nie będę w nim nigdy. Do Brzozowa zaprasza mnie X. Biskup choć na kilka dni w sierpniu. Ufam, że zdołam się wymówić”. Natomiast w kolejnym liście czytamy: „W Przemyślu nie byłem, wymówiłem się delikatnie i dobrze zrobiłem wobec gadań ludzkich”. ASJ, sygn. KEM VI/3, List ks. F. Bardy do s. J. Kiebuzińskiej, Mszana Dolna 11.07.1928, s. 86-87; ASJ, sygn. KEM VI/3, List ks. F. Bardy do s. J. Kiebuzińskiej, Kraków 17.09.1928, s. 89-90.

¹⁸⁶ ASJ, sygn. KEM VI/3, List ks. F. Bardy do s. J. Kiebuzińskiej, Kraków 5.04.1929, s. 38.

¹⁸⁷ AKMK, sygn. ASz 5, Pismo Kurii Biskupiej w Krakowie do Kuratorium w Krakowie, Kraków 29.08.1928; AKMK, bsygn., DzP 1928, lp. 7510, 30.08. Do Kuratorium w Krakowie, zawiadomienie, że ks. F. Barda od 1 września obejmuje naukę w Gimnazjum Żeńskim; ASJ, sygn. KEM VI/3, List ks. F. Bardy do s. J. Kiebuzińskiej, Kraków 17.09.1928, s. 89-90; ASJ, sygn. KEM VI/3, List ks. F. Bardy do s. J. Kiebuzińskiej, Kraków 15.10.1928, s. 37; ASJ, sygn. KEM VI/3, List ks. F. Bardy do s. J. Kiebuzińskiej, Kraków 5.04.1929, s. 38; *Elenchus [...] 1929*, Cracovia 1929, s. 15; *Elenchus [...] 1930*, Cracovia 1930, s. 16.

Sług Jezusa¹⁸⁸. Ponadto w dniu 28.02.1929 r. został zamianowany sędzią prosynodalnym Kurii Biskupiej w Krakowie¹⁸⁹ i kontynuował posługę jako spowiednik zwyczajny u Sióstr Dominikanek¹⁹⁰.

Ten rytm pracy został zakłócony, gdy w dniu 22.04.1930 r. abp Sapiaha mianował go rektorem Seminarium Duchownego w Krakowie; nowe obowiązki objął z dniem 1 maja¹⁹¹. W związku z tym opuścił mieszkanie przy ul. Siemiradzkiego i przeniósł się do Seminarium przy ul. Podzamcze 8-10¹⁹².

Mimo pewnej presji związanej ze stanowiskiem rektora, ks. Barda od początku był zadowolony z powierzonego mu zadania, koordynując całość życia seminaryjnego. W pracy tej odznaczał się dużą gorliwością i zdyscyplinowaniem, co starał się zaszczerpić całej wspólnoty. Ponadto miał opinię ascety i powszechnie cieszył się poważaniem za swoją prawość charakteru¹⁹³.

Należy dodać, że nominacja na rektora seminarium po raz kolejny przerwała jego pracę katechetyczną; otrzymał bezpłatny urlop¹⁹⁴. W tym czasie musiał też ograniczyć pracę wśród Sług Jezusa¹⁹⁵.

---

¹⁸⁸ Patrz przypis 115.

¹⁸⁹ AAP, bsygn., AbB, Akt nominacji ks. F. Bardy na sędziego prosynodalnego, Kraków 28.02.1929; *Elenchus [...] 1930*, Cracovia 1930, s. 9 (toż z roku 1931).

¹⁹⁰ AKMK, bsygn., DzP 1928, lp. 8523, 16.10. Dominikanki Kraków, o jurysdykcję do spowiadania dla ks. F. Bardy, 17.10. udzielono na 3 lata jako spowiednik zwyczajny.

¹⁹¹ AAP, bsygn., AbB, Akt nominacji ks. F. Bardy na rektora Seminarium Duchownego w Krakowie, Kraków 22.04.1930; AKMK, bsygn., DzP 1930, lp. 4838, 22.04. Ks. F. Barda mianowany rektorem Seminarium Diecezjalnego; *Elenchus [...] 1930*, Cracovia 1930, s. 155 (toż z r. 1931).

¹⁹² AKMK, sygn. AS 5, Domowa książka meldunkowa, r. 1931; ASJ, bsygn., M. Piller, Wspomnienia o śp. Matce..., s. 34; *Elenchus [...] 1931*, Cracovia 1931, s. 158-159.

¹⁹³ ASJ, sygn. KEM VI/3, List ks. F. Bardy do m. E. Motylowskiej, Kraków 5.11.1930, s. 17-18; AKMK, sygn. AS 18, Pismo ks. F. Bardy do Kurii Biskupiej w Krakowie, Kraków 2.12.1930, p. 217; ASJ, sygn. KEM VI/3, List ks. F. Bardy do m. E. Motylowskiej, Kraków 22.12.1930, s. 20; ASJ, sygn. KEM VI/3, List ks. F. Bardy do m. E. Motylowskiej, Kraków 6.03.1931, s. 24; ASJ, sygn. KEM VI/3, List ks. F. Bardy do m. E. Motylowskiej, Kraków 31.03.1931, s. 25-26; ASJ, sygn. KEM VI/3, List ks. F. Bardy do m. E. Motylowskiej, Kraków 7.07.1931, s. 27; W. BONOWICZ, *Biskup Franciszek Barda...*, s. 11.

¹⁹⁴ AKMK, sygn. ASz 5, Pismo Kurii Biskupiej w Krakowie do Kuratorium w Krakowie, Kraków 30.06.1930; AKMK, sygn. ASz 5, Pismo Kuratorium w Krakowie do Kurii Biskupiej w Krakowie, Kraków 29.07.1930; AKMK, sygn. ASz 5, Pismo Kurii Biskupiej w Krakowie do Kuratorium w Krakowie, Kraków 1.08.1930; *Elenchus [...] 1931*, Cracovia 1931, s. 17.

¹⁹⁵ Obowiązki rektorskie, przeniesienie w listopadzie 1930 r. nowicjatu do Warszawy, a następnie nominacja biskupia ks. Bardy w pewnym sensie zakończyły intensywną pracę ze Zgromadzeniem Sług Jezusa. Trzeba jednak dodać, że wywarła

Życie ks. Bardy zmieniło się diametralnie w lipcu 1931 r., wraz z wyniesieniem go do godności biskupa pomocniczego diecezji przemyskiej ob. łac.

Kwestia nowego biskupa pomocniczego w Przemyślu była aktualna już od pewnego czasu. Ordynariuszem przemyskim był wówczas bp A. Nowak, którego stan zdrowia ulegał coraz bardziej pogorszeniu. Ponadto biskupem pomocniczym był ponad 80-letni bp Karol Józef Fischer, dlatego rządcą przemyski dążył do nominacji nowego współpracownika¹⁹⁶. Wielu księży w diecezji przemyskiej oczekiwało, że zostanie nim ks. Wojciech Tomaka¹⁹⁷, jednak bp Nowak zdecydowanie widział na tym stanowisku swojego dawnego protegowanego ks. Franciszka Bardę i wytrwale zmierzał do osiągnięcia tego celu. Gdy w kwietniu 1931 r. udał się do Rzymu, zapewne wykorzystał ten pobyt również do uzyskania nominacji na biskupa pomocniczego dla diecezji przemyskiej dla ks. Bardy¹⁹⁸. Bezpośrednio przed wyjazdem do Rzymu, ordynariusz przemyski w dniach 11-12 kwietnia uczestniczył w Kongresie Sodalicji Mariańskich w Krakowie i w tym czasie spotkał się z ks. Bardą; być może wtedy uzyskał jego zgodę na przedstawienie kandydatury¹⁹⁹.

Już w dniu 10.07.1931 r. kancelaria papieska w imieniu papieża Piusa XI wydała bulle nominacyjne dla ks. Franciszka Bardy na biskupa tytularnego Medejskiego i biskupa pomocniczego w Przemyślu; nominat miał wówczas 51 lat życia i 27 lat kapłaństwa²⁰⁰.

Wiadomość o nominacji na biskupa zastała ks. Bardę podczas pobytu na wakacjach w Mszanie Dolnej, gdzie otrzymał list z tą informacją. Nie dzieląc się nią z nikim, natychmiast kazał się spakować i wyjechał do Krakowa.

ona znaczący wpływ na tę wspólnotę zakonną, co stwierdziła m. E. Motylowska w słowach: „po ojcu Honoracie nie znałam wierniejszego sługi Bożego jak ks. Barda”. Opinie tę potwierdza też fakt, że do dzisiaj siostry wspominają go w Kalendarzu Zakonnym Zgromadzenia, pod datą 13 listopada, uważając go za jedną z osób, które odegrały ważną rolę w rozwoju i kształcie wspólnoty. A. Jakubczyk, *Zgromadzenie Sług Jezusa...*, s. 222; *Kalendarz Zakonny Zgromadzenia Sług Jezusa*, cz. 2: lipiec-grudzień, Warszawa 1998, bs.; ASJ, bsygn., M. Piller, *Wspomnienia o śp. Matce...*, s. 19.

¹⁹⁶ ASJ, sygn. KEM VI/3, List ks. F. Bardy do s. J. Kiebuzińskiej, Kraków 5.04.1929, s. 38; A. NOWAK, *Wielebnemu Duchowieństwu diecezji naszej [o nominacji biskupa pomocniczego ks. F. Bardy]*, Brzozów 15.08.1931, KDP 31(1931), z. 8-9, s. 323-324; J. K[WOLEK], *Śp. Anatol Nowak. Ordynariusz przemyski o.ł.*, KDP 33(1933), z. 4, s. 166.

¹⁹⁷ AWA, bsygn., Relacja ks. Tadeusza Śliwy, Przemyśl 17.08.2012.

¹⁹⁸ A. NOWAK, *O podróży naszej do Rzymu*, KDP 31(1931), z. 4, s. 184-185; *Bulle Nominacyjne J. E. Najprzewielebniejszego Księdza Biskupa Dra Franciszka Bardy, sufragana przemyskiej diecezji*, KDP 31(1931), z. 8-9, s. 321-323.

¹⁹⁹ Brak źródłowego potwierdzenia zgody ks. Bardy, ale można się domyślać o tym na podstawie wydarzeń, które nastąpiły później. A. NOWAK, *O podróży naszej do Rzymu...*, s. 184.

²⁰⁰ *Bulle Nominacyjne J. E. Najprzewielebniejszego Księdza Biskupa Dra Franciszka Bardy...*, s. 321-323.

Następnie udał się do Brzozowa, gdzie w diecezjalnym domu wypoczynkowym, oczekiwali na niego kard. A. Hlond oraz bp A. Nowak wraz z przedstawicielami duchowieństwa. Na powitanie ordynariusz przemyski zdjął z głowy swoją piuskę i nałożył nominatowi. Natomiast ks. Barda wymawiał się od nominacji uważając, że nie jest godny biskupstwa²⁰¹.

Rozpatrując okoliczności nominacji bp. Bardy trzeba zwrócić uwagę na kilka czynników decydujących o nadaniu tej godności; poza tymi, które wynikały z ogólnego prawa kościelnego. Choć nominacja biskupa pomocniczego przysługiwała papieżowi, to jednak w wyborze kandydata liczono się z wieloma okolicznościami, m.in. uwzględniano warunki lokalnego Kościoła i społeczności. W tym czasie ustaliła się też praktyka, iż biskupów pomocniczych papież mianował najczęściej na prośbę ordynariusza, konsultowaną z prymasem i nuncjuszem. Choć w przypadku nominacji biskupów pomocniczych konkordat z 1925 r. nie wymagał ustaleń z władzami państwowymi, jednak i ten czynnik był brany pod uwagę²⁰².

Bez wątpienia inicjatorem nominacji ks. Bardy był bp A. Nowak. Na wybór wpłynęły też zapewne dotychczasowe relacje ks. Bardy z kard. Hlondem oraz związki prymasa z bp. Nowakiem, jak również model biskupa reprezentowany i promowany w tym czasie przez kard. Hlonda, z którym zgadzały się dotychczasowe zapatrywania ks. Bardy. Jednym z istotnych czynników w wyborze biskupa pomocniczego dla diecezji przemyskiej była sprawa relacji z Cerkwią greckokatolicką. Być może dodatkowym motywem stał się fakt, że kandydat był znany papieżowi Piusowi XI z czasów, gdy pełnił on obowiązki nuncjusza w Warszawie, a także z okresu rektoratu ks. Bardy w Rzymie. Zapewne również aktualny nuncjusz warszawski abp Francesco Marmaggi słyszał o ks. Bardzie chociażby od sióstr Sług Jezusa, które prowadziły dom nuncjatury i miały dobre relacje z hierarchą watykańskim²⁰³.

O nominacji ks. Bardy na biskupa pomocniczego, bp Nowak zawiadomił duchowieństwo specjalnym komunikatem, wydrukowanym także w „Kronice Diecezji Przemyskiej”, gdzie m.in. przedstawił pokrótce postać nowego biskupa zaznaczając również związki jakie ich łączyły w przeszłości

---

²⁰¹ W. BONOWICZ, *Biskup Franciszek Barda...*, s. 13-14; AWA, bsygn., *Relacja Józefy Karpierz...*

²⁰² KPK 1917, Kan. 331; K. KRASOWSKI, *Episkopat katolicki...*, s. 11-13, 24-30, 229.

²⁰³ J. ATAMAN, *Barda Franciszek*, w: EK, t. 2, Lublin 1976, kol. 27-28; G. CHAJKO, *Arcybiskup Bolesław Twardowski (1864-1944). Metropolita lwowski obrządku łacińskiego*, Rzeszów 2010, s. 150; A. JAKUBCZYK, *Zgromadzenie Sług Jezusa...*, s. 460-461; K. KRASOWSKI, *Episkopat katolicki...*, s. 23-30, 49, 97, 99; A. SZAL, *Duchowieństwo diecezji przemyskiej o. ł. w latach 1918-1939*, Przemyśl 2005, s. 67; T. ŚLIWA, *Barda Franciszek (1880-1964)*, w: SPTK, t. 5, red. L. GRZEBIEN, Warszawa 1983, s. 80.

i zapowiedział datę konsekracji, którą zaplanowano na dzień 30 sierpnia, wzywając wszystkich do modlitwy w intencji nominata²⁰⁴.

Po spotkaniu z bp. Nowakiem, ks. Barda udał się jeszcze do Warszawy, gdzie 11 sierpnia przewodniczył uroczystościom u Sług Jezusa, a następnie rozpoczął przeprowadzkę do Przemyśla i przygotowania do konsekracji biskupiej²⁰⁵. W dniach 20-26.08.1931 r. odprawił rekolekcje w klasztorze oo. Redemptorystów w Mościskach²⁰⁶.

Przygotowując konsekrację, przemyska Kapituła Katedralna wydała broszurę „Obrzęd konsekracji czyli poświęcenia biskupa”²⁰⁷. Jeszcze przed tym wydarzeniem redakcje niektórych czasopism zamieściły wzmianki o nominacji i przedstawiły sylwetkę nowego biskupa, składając mu życzenia²⁰⁸.

Konsekracja odbyła się w niedzielę 30.08.1931 r. o godz. 9.00 w katedrze przemyskiej. Głównym konsekratorem był bp A. Nowak, a na współkonsekratorów zaproszono biskupa pomocniczego tarnowskiego E. Komara i biskupa pomocniczego krakowskiego Stanisława Rosponda²⁰⁹. Nominat w swym herbie umieścił na tarczy o czerwonym tle złoty monogram Chrystusa „XP” a dewizą uczynił zawołanie „Pax Christi”, które było wyraźnym odniesieniem do idei przewodniej pontyfikatu Piusa XI²¹⁰.

Po konsekracji bp Barda rozpoczął pracę jako drugi biskup pomocniczy, ale w niecały miesiąc później, w dniu 21.09.1931 r. zmarł bp K. J. Fischer. Pogrzeb odbył się 23.09.1931 r. przy udziale 11 biskupów, wśród nich bp. Bardy²¹¹.

²⁰⁴ A. NOWAK, *Wielebnemu Duchowieństwu diecezji naszej [o nominacji...]*, s. 323-324.

²⁰⁵ ASJ, sygn. KEM VI/3, List bp. F. Bardy do m. E. Motylowskiej, Przemyśl 13.10.1931, s. 28-29; ASJ, bsygn., M. Piller, Wspomnienia o śp. Matce..., s. 22-23.

²⁰⁶ AAP, bsygn., AbB, Notatki z rekolekcji przed konsekracją biskupią, Mościska 20-26.08.1931.

²⁰⁷ AAP, bsygn., DzP 1931, lp. 3563, 22.08. Imprimatur na broszurę „Obrzęd konsekracji czyli poświęcenia biskupa” wydaną nakładem Kapituły.

²⁰⁸ AAP, bsygn., DzP 1931, lp. 3373, 8.08. Redakcja Tygodnika Katolickiego w Poznaniu zwraca się o fotografię ks. bp. Bardy; *Ks. Prał. Dr Franciszek Barda Biskupem-Sufraganem Przemyskim*, „Dzwon Niedzielny”, 7(1931), nr 31, s. 1 [notatka w wydaniu z 2.08.1931].

²⁰⁹ APMD, bsygn., Liber Natorum Mszana Dolna, t. 5, r. 1880, s. 68, nr 50; AWA, bsygn., Pamiątkowy obrazek z konsekracji bp. Franciszka Bardy, Przemyśl 30.08.1931; A. NOWAK, *Wielebnemu Duchowieństwu diecezji naszej [o nominacji...]*, s. 323-324; *Konsekracja bp. F. Bardy*, KDP 31(1931), z. 8-9, s. 358; W. BONOWICZ, *Biskup Franciszek Barda...*, s. 14.

²¹⁰ Herb biskupa widzimy w wielu miejscach, np. witraż w prezbiterium katedry przemyskiej. Z. ZIELIŃSKI, *Papiestwo i papieże dwóch ostatnich wieków*, cz. 2: 1903-1978, Poznań 1986, s. 91-135.

²¹¹ *Mowa wygłoszona podczas nabożeństwa żałobnego przez Ks. Prałata Momidłowskiego na pogrzebie śp. Ks. Biskupa Karola Józefa Fischera*, KDP 124

Początkowo bp Barda zamieszkał w Przemyślu w budynku pojezuickim przy Placu Czackiego 10, zaś po śmierci bp. Fischera objął mieszkanie przysługujące biskupom pomocniczym, a znajdujące się w tym samym gmachu; była tam także kaplica²¹².

Od samego początku bp Barda gruntownie zapoznawał się z nowym polem pracy podejmując obowiązki zlecane mu przez ordynariusza i wynikające z przepisów kościelnych. Warto pamiętać, że dla niego nominacja do innej diecezji i prowincji kościelnej była zetknięciem z innymi wzorcami organizacyjnymi i stylem administrowania, innymi zwyczajami partykularnymi i mentalnością. Również dla duchowieństwa i wiernych diecezji był to ktoś z zewnątrz, co było tym bardziej dziwne, że w tym czasie biskupi pomocniczy pochodzili najczęściej z danej diecezji.

Już w dniu 14.09.1931 r. bp Barda został zamianowany wikariuszem generalnym²¹³. Z dziedziny czynności podejmowanych w pierwszych miesiącach biskupstwa można wymienić uczestnictwo 8.09.1931 r. wraz z bp. Nowakiem w odpuście maryjnym w Hyżnem, gdzie udzielił sakramentu bierzmowania²¹⁴, a w dniach 15-17.09.1931 r. obaj hierarchowie uczestniczyli w diecezjalnym Kursie Duszpasterskim²¹⁵. Z kolei 27.09.1931 r. konsekrował nowy kościół w Malawie, udzielając tam również sakramentu bierzmowania²¹⁶. Bezpośrednio potem wyjechał do Mszany Dolnej, aby w czasie odpustu parafialnego św. Michała Archanioła odprawić sumę w swojej rodzinnej miejscowości. Kolejne kilka dni spędził w Krakowie, skąd udał się na Jasną Górę, gdzie w dniach 6-8.10.1931 r. uczestniczył w Konferencji Episkopatu Polski;

31(1931), z. 10-11, s. 407-412; S. MOMIDŁOWSKI, *Ś.p. Ksiądz Biskup Karol Józef Fischer, Sufragan przemyski*, KDP 31(1931), z. 10-11, s. 390-406.

²¹² AAP, bsygn., DzP 1932, lp. 236, 19.01. Pismo Kurii Biskupiej w Przemyślu do Starostwa w Przemyślu, w sprawie opróżnienia mieszkania urzędowego dla bp. Bardy po bp. Fischerze; ASJ, sygn. KEM VI/3, List bp. F. Bardy do s. J. Kiebuzińskiej, Przemyśl 14.04.1932, s. 48.

²¹³ AAP, bsygn., AbB, Dekret nominacyjny bp. F. Bardy na wikariusza generalnego, Przemyśl 14.09.1931; *Zmiany na stanowiskach i urzędach duchownych*, KDP 31(1931), z. 8-9, s. 358.

²¹⁴ *Ważniejsze czynności Ks. Biskupa Sufragana Franciszka Bardy*, KDP 31(1931), z. 12, s. 438; *Koronacja Cudownego Obrazu Matki Boskiej w Hyżnem Rzeszowskim*, KDP 32(1932), z. 10-11, s. 301-304.

²¹⁵ *Diecezjalny Kurs duszpasterski w Przemyślu*, KDP 31(1931), z. 10-11, s. 387-388; *Sprawozdanie z kursu społecznego odbytego w Przemyślu w dniach 15, 16, 17 września 1931 r.*, „Gazeta Kościelna” 38(1931), nr 43, s. 509-510.

²¹⁶ *Ważniejsze czynności Ks. Biskupa Sufragana Franciszka Bardy*, KDP 31(1931), z. 12, s. 438.

tam też powierzył się Matce Najświętszej. Wreszcie 8 października powrócił do Przemyśla²¹⁷.

W październiku 1931 r., bp Nowak dokonał zmian w Kapitułe Katedralnej w wyniku czego, bp Barda został mianowany scholastykiem; bulle nominacyjną na ten urząd, wydaną przez Piusa XI w dniu 11.11.1931 r. otrzymał 28 listopada²¹⁸.

W kolejnych miesiącach, sprawując posługę biskupa pomocniczego podejmował zwyczajną pracę w diecezji i Kurii Biskupiej. Uczestniczył też w różnych wydarzeniach diecezjalnych, m.in. w dniach 14-15.08.1932 r. wziął udział w uroczystościach jubileuszowych z okazji 50. rocznicy koronacji cudownego obrazu Matki Bożej w Kalwarii Pałacowskiej²¹⁹. Natomiast w dniu 8.09.1932 r. odbyła się koronacja łaskami słynącego wizerunku Matki Bożej w Hyżnem. Aktu tego dokonał bp Nowak w asyście bp. E. Komara i bp. Bardy. Bp Barda przybył do sanktuarium już w dniu 7 września, aby rozpocząć uroczystości koronacyjne nabożeństwem maryjnym z procesją. W dniu koronacji, biskup pomocniczy odprawił uroczystą sumę pontyfikalną przy ołtarzu polowym, po której bp Nowak dokonał aktu koronacji²²⁰.

Ważnym zadaniem bp. Bardy były wizytacje kanoniczne parafii, tym bardziej, że bp Nowak ze względu na stan zdrowia nie podejmował się już tej pracy. W tym czasie poznawał zarówno kapłanów jak i wiernych, warunki życia i pracy, specyfikę poszczególnych parafii i całej diecezji. I tak, w 1932 r. zwizytował dekanaty rzeszowski i leski oraz dwie parafie w dekanacie rudnickim: Jatę i Łetownię i trzy w samborskim: Borynię, Łomną i Turkę²²¹. Nato-

²¹⁷ AKMK, sygn. TS XIII/78, Protokół Konferencji Episkopatu Polski, Częstochowa 6-8.10.1931; ASJ, sygn. KEM VI/3, List bp. F. Bardy do m. E. Motylowskiej, Przemyśl 13.10.1931, s. 28-29.

²¹⁸ AAP, bsygn., DzP 1931, lp. 4140, 1.10. Pismo bp. A. Nowaka do Nuncjatury Apostolskiej w Warszawie w sprawie nominacji; AAP, bsygn., AbB, Bulla nominacyjna bp. F. Bardy na scholastyka Kapituły Katedralnej, Rzym 11.11.1931; AAP, bsygn., DzP 1931, lp. 5110, 28.11. Nuncjatura Apostolska w Warszawie nadesłała bulle nominacyjne, 28.11. Wręczono do rąk własnych; AAP, bsygn., Katalog prałatów i kanoników Kapituły przemyskiej ob. łac. od 1859 do 1936 r.; *Statuta capituli cathedralis Premisliensis ritus latini*, Premisliae 1928, s. 2; *Zmiany na stanowiskach i urzędach duchownych*, KDP 31(1931), z. 12, s. 455.

²¹⁹ *W sprawie 50-tej rocznicy koronacji Cudownego Obrazu Matki Boskiej w Kalwarii Pałacowskiej*, KDP 32(1932), z. 3-4, s. 92-94.

²²⁰ I. ŁACHECKI, *Koronacja Cudownego Obrazu w Hyżnem Rzeszowskim*, KDP 32(1932), z. 5-6, s. 158-166.

²²¹ *Porządek kanonicznej wizytacji biskupiej*, KDP 32(1932), z. 3-4, s. 91-92.

miast wizytacje zapowiedziane na rok 1933²²² zostały odwołane w związku ze śmiercią bp. Nowaka²²³.

W okresie pełnienia funkcji biskupa pomocniczego udzielał też sakramentu bierzmowania. W 1931 r. wybierzmował łącznie 813 osób²²⁴, natomiast w 1932 r. – 18538 osób²²⁵.

W omawianym okresie konsekrował też i poświęcał kościoły, kaplice i ołtarze. I tak w 1931 r. oprócz wspomnianego już wyżej kościoła w Malawie, konsekrował kościół w Załużu i poświęcił kaplicę w Jarosławiu na Przedmieściu Dolnoleżajskim²²⁶. W kolejnym roku konsekrował kościoły w Słocinie, Staromieściu, Jacie i oo. Franciszkanów w Jaśle oraz poświęcił kaplice w Bereźnicy Wyżnej i Terce par. Wołkowyja a także konsekrował wielki ołtarz w kościele parafialnym w Rzeszowie²²⁷.

Jako biskup pomocniczy zajął się, zapewne z inspiracji bp. Nowaka, reformą diecezjalnego Małego Seminarium w Przemyślu. Zakład ten przeżywał bowiem kryzys dotyczący zarówno wychowania, jak i spraw materialnych²²⁸.

Kolejnym polem działania, w które został zaangażowany bp Barda był rozwój Akcji Katolickiej w diecezji. Wśród różnych inicjatyw warto wspo-

---

²²² *Porządek kanonicznej wizytacji w r. 1933*, KDP 33(1933), z. 3, s. 126-127.

²²³ AAP, bsygn., DzP 1933, lp. 1716, 20.04. Pisma Kurii Biskupiej w Przemyślu do dziekanów odwołujące zapowiedziane wizytacje.

²²⁴ *Ważniejsze czynności Ks. Biskupa Sufragana Franciszka Bardy*, KDP 31(1931), z. 12, s. 438.

²²⁵ *Ważniejsze czynności J. E. Najprzew[ielebniejszego] Ks. Biskupa Sufragana w r. 1932*, KDP 32(1932), z. 12, s. 419-420; *W sprawie 50-tej rocznicy koronacji Cudownego Obrazu Matki Boskiej w Kalwarii Paclawskiej...*, s. 92-94.

²²⁶ AAP, bsygn., DzP 1931, lp. 4539, 27.10. Akt poświęcenia przez bp. F. Bardę w dniu 11.10. kościółka w Załużu; *Ważniejsze czynności Ks. Biskupa Sufragana Franciszka Bardy*, KDP 31(1931), z. 12, s. 438; *Rocznik Archidiecezji Przemyskiej 1997. Album*, red. J. BAR, W. PARTYKA, B. RAJNOWSKI, Przemyśl 1997, s. 148.

²²⁷ *Porządek kanonicznej wizytacji biskupiej*, KDP 32(1932), z. 3-4, s. 91-92; *Ważniejsze czynności J. E. Najprzew. Ks. Biskupa Sufragana w r. 1932*, KDP 32(1932), z. 12, s. 419-420.

²²⁸ AAP, bsygn., Teczka: Seminarium Biskupie Mniejsze (dalej: SBM), Sprawozdanie z władarstwa Małym Seminarium ks. Tomasza Wąsika za rok 1929/30 przesłane do księdza biskupa, Przemyśl 4.08.1930; AAP, bsygn., SBM, Regulamin Małego Seminarium, Przemyśl 7.02.1932; AAP, bsygn., SBM, Źródła utrzymania małego Seminarium. Załącznik do pisma ks. T. Wąsika do bp. F. Bardy, Przemyśl, 7.11.1932; AAP, bsygn., SBM, Sprawozdanie Komisji dla sprawy Małego Seminarium, Przemyśl 17.11.1932; AAP, bsygn., SBM, Pismo bp. A. Nowaka do ks. T. Wąsika, Przemyśl 28.03.1933; AAP, sygn. 2676, Kronika Małego Seminarium, cz. 2, s. 3-5; E. KOT, *Collegium Marianum w Przemyślu – wczoraj i dziś*, w: *Numine Tuo Domine. Księga pamiątkowa dedykowana Metropoliecie Przemyskiemu Księdzu Arcybiskupowi Józefowi Michalikowi w 20. rocznicę święceń biskupich*, red. A. SZAL, Przemyśl 2006, s. 527-528.

mnąć, że w dniach 27-28.09.1932 r. uczestniczył w odbywającym się w Przemyślu kursie Akcji Katolickiej dla księży instruktorów dekanalnych²²⁹. Natomiast w dniu 3.03.1933 r. bp Nowak erygował Diecezjalny Instytut Akcji Katolickiej, mianując bp. Bardę asystentem kościelnym w zarządzie tej instytucji; równocześnie wszedł on do Diecezjalnej Rady Akcji Katolickiej²³⁰.

W czasie pełnienia funkcji biskupa pomocniczego bp Barda brał też udział w pracach Episkopatu Polski. Po raz pierwszy był obecny na spotkaniu tego gremium podczas konferencji w Częstochowie w dniach 6-8.10.1931 r. Wtedy też został powitany przez kard. Aleksandra Kakowskiego jako nowy członek Episkopatu. Podczas tych obrad powołano Komisje Synodalne, mające przygotować materiał dla planowanego Synodu Plenarnego, a bp Barda został włączony w skład Komisji ds. nauczycielskiej misji Kościoła²³¹. Kolejny raz, tym razem bez ordynariusza, uczestniczył w Konferencji Episkopatu obradującej w Warszawie w dniach 16-17.02.1932 r.²³²; reprezentował też diecezję przemyską na obradach w dniu 22.11.1932 r.²³³

Wypełniane obowiązki pochłaniały bp. Bardę coraz mocniej i angażowały w życie diecezji. Z czasem też coraz częściej zastępował chorującego na serce bp. Nowaka, którego stan zdrowia był niestabilny i dlatego nie wychodził on z mieszkania, a obowiązki zlecał swemu pomocnikowi²³⁴.

---

²²⁹ *Sprawozdanie z kursu Akcji Katolickiej dla Księży Instruktorów dekanalnych, odbytego w Przemyślu w dniach 27 i 28 września 1932 r.*, KDP 32(1932), z. 10-11, s. 306-321; *Sprawozdanie z działalności Diecezjalnego Instytutu Akcji Katolickiej za rok 1932*, KDP 33(1933), z. 2, s. 52-57.

²³⁰ AAP, bsygn., DzP 1933, lp. 994, 3.03. Erekcja Diecezjalnego Instytutu Akcji Katolickiej, nominacja bp. F. Bardy; A. Nowak, *Dekret erekcyjny Diecezjalnego Instytutu Akcji Katolickiej*, Przemyśl 3.03.1933, KDP 33(1933), z. 3, s. 113; *Statut Konstytucyjny Akcji Katolickiej w Polsce*, KDP 33(1933), z. 3, s. 114-119; *Regulamin Diecezjalnego Instytutu Akcji Katolickiej*, KDP 33(1933), z. 3, s. 119-122; *Sprawozdanie Diecezjalnego Instytutu A. K. w Przemyślu za rok 1933*, KDP 34(1934), z. 4, s. 123-129.

²³¹ AKMK, sygn. TS XIII/78, Protokół Konferencji Episkopatu Polski, Częstochowa 6-8.10.1931; AKMK, sygn. TS X/103, [bp Henryk Przeździecki], *Rzut oka na prace przygotowawcze pierwszego plenarnego Synodu Polskiego*, b.m., [1936], mps, s. 9-11; K. KRASOWSKI, *Episkopat katolicki...*, s. 47-49.

²³² ASJ, sygn. KEM VI/3, List bp. F. Bardy do s. J. Kiebuzińskiej, Przemyśl 1.02.1932, s. 44-45; AKMK, sygn. TS XIII/84, Protokół Konferencji Episkopatu Polski, Warszawa 16-17.02.1932.

²³³ AKMK, sygn. TS XIII/89, Protokół Konferencji Episkopatu Polski, Warszawa 22.11.1932.

²³⁴ ASJ, sygn. KEM VI/3, List bp. F. Bardy do m. E. Motylowskiej, Przemyśl 13.10.1931, s. 28-29; ASJ, sygn. KEM VI/3, List bp. F. Bardy do s. J. Kiebuzińskiej, Przemyśl 19.01.1932, s. 41-42; ASJ, sygn. KEM VI/3, List bp. F. Bardy do s. J. Kiebuzińskiej, Przemyśl 19.01.1932, s. 41-42; ASJ, sygn. KEM VI/3, List bp. F.

Relacje bp. Bardy z ordynariuszem układały się bardzo dobrze, bp Nowak darzył go szczególną sympatią; można powiedzieć, że miała ona wyraz ojcowskiej miłości, a bp Barda odpowiadał synowskim oddaniem²³⁵.

Należy jeszcze dodać, że wraz z nominacją na biskupa i przeniesieniem do Przemyśla definitywnie zakończyła się praca katechetyczna bp. Bardy²³⁶. Natomiast w dalszym ciągu podtrzymywał kontakt ze Zgromadzeniem Sług Jezusa²³⁷.

Zwykły rytm pracy biskupa pomocniczego został zakłócony w dniu 3.04.1933 r., przez nagły atak serca bp. Nowaka. Bp Barda w otoczeniu Kapituły, rodziny i domowników udzielił wówczas swemu przyjacielowi sakramentu Namaszczenia Chorych i czuwał przy nim w ostatnich chwilach. Ordynariusz przemyski zmarł 5.04.1933 r. o godz. 5.30²³⁸.

Jeszcze tego samego dnia Kapituła Katedralna wybrała biskupa pomocniczego wikariuszem kapitulnym²³⁹. O wyborze tym bp Barda poinformował pismem z dnia 6.04.1933 r. Stolicę Apostolską i Nuncjaturę w Warszawie. Na oba te pisma otrzymał w kolejnych dniach odpowiedzi z gratulacjami z okazji wyboru. Ponadto pismem z dnia 20.04.1933 r. Stolica Apostolska zatwierdziła jego wybór zgodnie z prawem kanonicznym i potwierdziła uprawnienia na okres sede vacante²⁴⁰.

Bardy do s. J. Kiebuzińskiej, Przemyśl 1.02.1932, s. 44-45; ASJ, sygn. KEM VI/3, List bp. F. Bardy do s. J. Kiebuzińskiej, Przemyśl 26.04.1932, s. 49.

²³⁵ ASJ, sygn. KEM VI/3, List bp. F. Bardy do m. E. Motylowskiej, Przemyśl 13.10.1931, s. 28-29; ASJ, sygn. KEM VI/3, List bp. F. Bardy do s. J. Kiebuzińskiej, Przemyśl 1.02.1932, s. 44-45; ASJ, sygn. KEM VI/3, List bp. F. Bardy do s. J. Kiebuzińskiej, Przemyśl 26.04.1932, s. 49; ASJ, sygn. KEM VI/3, List bp. F. Bardy do s. J. Kiebuzińskiej, Przemyśl 1.07.1932, s. 50-51; ASJ, bsygn., Z. Łuc, Stowarzyszenie Sług Katolickich w Przemyślu, [Przemyśl] 1961, mps, s. 94.

²³⁶ AKMK, sygn. ASz 5, Pismo Kuratorium w Krakowie do bp. F. Bardy, Kraków 11.12.1931; AKMK, bsygn., DzP 1931, lp. 9955, 18.12. Kuratorium w Krakowie, przyjmuje zgłoszenie bp. F. Bardy o dobrowolnym wystąpieniu ze służby.

²³⁷ Mimo śmierci w dniu 18.01.1932 r. m. E. Motylowskiej, bp Barda nadal podtrzymywał kontakt ze zgromadzeniem i nową przełożoną generalną s. J. Kiebuzińską, o czym świadczą m.in. listy z tego okresu wymieniane w innych przypisach. ASJ, bsygn., M. Piller, Wspomnienia o śp. Matce..., s. 22-23; A. JAKUBCZYK, *Zgromadzenie Sług Jezusa...*, s. 200-201.

²³⁸ *Wielebnemu Duchowieństwu i wszystkim wiernym diecezji przemyskiej*, Przemyśl 5.04.1933, KDP 33(1933), z. 4, s. 163; J. K[WOLEK], *Ś.p. Anatol Nowak...*, s. 166-167.

²³⁹ *Wielebnemu Duchowieństwu i wszystkim wiernym diecezji przemyskiej...*, s. 163.

²⁴⁰ AAP, bsygn., AbB, Pismo abp. Francesco Marmaggi, nuncjusza apostolskiego w Polsce do bp. F. Bardy, Warszawa 12.04.1933; AAP, bsygn., AbB, Pismo Sacra Congregatio Consistorialis do bp. F. Bardy, Roma 20.04.1933; AAP, bsygn., AbB, Pismo Secretaria di Stato Vaticano do bp. F. Bardy, Roma 20.04.1933.

W pierwszym piśmie skierowanym również w dniu 5 kwietnia do duchowieństwa i wiernych, bp Barda poinformował o swoim wyborze i zarządził modlitwy za zmarłego rządcę diecezji²⁴¹.

Pogrzeb zmarłego pasterza diecezji odbył się w sobotę 8 kwietnia. Główną Mszę św. celebrował metropolita lwowski ob. łac. abp Bolesław Twardowski, a mowę pogrzebową wygłosił bp Barda; ciało zmarłego złożono w podziemiach katedry²⁴².

Od momentu wyboru na wikariusza kapitulnego, bp Barda podjął zadania przysługujące mu z prawa kanonicznego²⁴³. W dniu 2.05.1933 r. wydał też zarządzenie w sprawie modlitw o nowego pasterza diecezji²⁴⁴.

Wśród wielu działań jakie przypadły mu w udziale w czasie wakansu można wymienić troskę o funkcjonowanie Kurii Biskupiej i prowadzenie bieżących spraw w diecezji. Dokonał też kilkunastu zmian w obsadzie placówek duszpasterskich. Pierwsze decyzje w tym względzie ogłosił już 10.04.1933 r., gdy zamianował administratorem w Siennowie ks. Stanisława Klatkę i ogłosił konkurs na to probostwo, a także przedłużył konkurs na probostwa w Nowosielcach Kozickich i Trześniowie²⁴⁵. W dniu 24.04.1933 r. ks. Jan Kania został proboszczem w Bóbrce, a 27.04.1933 r. ks. Franciszek Twardzicki w Łubnie²⁴⁶. W następnych miesiącach dokonał jeszcze 10 nominacji proboszczowskich i 1 administratora excurrendo. Ponadto ustanowił 31 administratorów parafii, dokonał 68 przenosin wikariuszy i wyznaczył placówki duszpasterskie dla 21 neoprezbiterów. Podpisał też 7 nominacji dla katechetów szkolnych oraz zamianował ks. Michała Jastrzębskiego dotychczasowego wikariusza w Dynowie, profesorem Seminarium Duchownego²⁴⁷. Na początku sprawowania urzędu dokonał też nominacji ks. Józefa Raby dziekanem rymanow-

---

²⁴¹ F. BARDA, *Wielebnemu Duchowieństwu świeckiemu i zakonnemu oraz Wiernym Diecezji Przemyskiej ob. łac.*, Przemyśl 5.04.1933, KDP 33(1933), z. 4, s. 164.

²⁴² *Przemówienie na pogrzebie śp. ks. Biskupa Anatola Nowaka wygłoszone przez ks. Biskupa Franciszka Bardę*, KDP 33(1933), z. 4, s. 171-174; J. K[WOLEK], *Pogrzeb Arcypasterza*, KDP 33(1933), z. 4, s. 167-170.

²⁴³ KPK 1917, kan. 160-182, 433.

²⁴⁴ F. BARDA, *Zarządzenie w sprawie modlitw o nowego Pasterza diecezji*, Przemyśl 2.05.1933, KDP 33(1933), z. 5, s. 213.

²⁴⁵ *Wiadomości urzędowe*, KDP 33(1933), z. 4, s. 174-175.

²⁴⁶ *Zmiany na stanowiskach i urzędach duchownych*, KDP 33(1933), z. 5, s. 219-220.

²⁴⁷ *Zmiany na stanowiskach i urzędach duchownych*, KDP 33(1933), z. 5, s. 219-220; *Zmiany na stanowiskach i urzędach duchownych*, KDP 33(1933), z. 6-8, s. 270-272; *Zmiany na stanowiskach i urzędach duchownych*, KDP 33(1933), z. 9, s. 329; *Zmiany na stanowiskach i urzędach duchownych*, KDP 33(1933), z. 10-11, s. 385; *Zmiany na stanowiskach i urzędach duchownych*, KDP 33(1933), z. 12, s. 429-430.

skim²⁴⁸. Natomiast w kolejnych miesiącach, pomimo, że wakowały kolejne trzy urzędy dziekańskie nie przeprowadził na nie nominacji²⁴⁹.

Z innych działań można wymienić: udzielenie w czerwcu 1933 r. święceń kapłańskich 21 alumnom²⁵⁰ czy utworzenie placówki duszpasterskiej w Bratkowicach²⁵¹.

W tym okresie, bp Barda zajął się także intensywnie reformą diecezjalnego Małego Seminarium. W dniu 15.06.1933 r. na stanowisko rektora tej instytucji powołał ks. Romana Głodowskiego, profesora Seminarium Duchownego, który rozpoczął porządkowanie wszystkich spraw zakładu²⁵².

Nadal też troszczył się o rozwój Akcji Katolickiej i innych stowarzyszeń kościelnych, m.in. w 1933 r. zamianował dekanalnych dyrektorów Żywego Różańca²⁵³ i ks. Stanisława Wanata diecezjalnym dyrektorem Krucjaty Eucharystycznej i Apostolstwa Modlitwy²⁵⁴.

W tym czasie pojawiły się też sytuacje wyjątkowe, które wymagały szczególnej rozwagi. Najgłośniejszą, w którą został zaangażowany bp Barda, były rozruchy chłopskie na terenie diecezji i sprawa ks. Władysława Bachoty, proboszcza z Rakszawy²⁵⁵.

---

²⁴⁸ *Zmiany na stanowiskach i urzędach duchownych*, KDP 33(1933), z. 5, s. 219.

²⁴⁹ *Zmiany na stanowiskach i urzędach duchownych*, KDP 33(1933), z. 6-8, s. 273; *Zmiany na stanowiskach i urzędach duchownych*, KDP 33(1933), z. 9, s. 330.

²⁵⁰ *Zmiany na stanowiskach i urzędach duchownych*, KDP 33(1933), z. 6-8, s. 272.

²⁵¹ AAP, bsygn., DzP 1933, lp. 6008, 22.12. Dekret erekcyjny parafii usuwalnej w Bratkowicach; *Zmiany na stanowiskach i urzędach duchownych*, KDP 34(1934), z. 1, s. 14.

²⁵² AAP, sygn. 2676, Kronika Małego Seminarium, cz. 2, s. 5-10, 32; *Zmiany na stanowiskach i urzędach duchownych*, KDP 33(1933), z. 6-8, s. 270.

²⁵³ *Mianowanie dekanalnych dyrektorów Różańca Żywego*, KDP 33(1933), z. 6-8, s. 250-252.

²⁵⁴ *Zmiany na stanowiskach i urzędach duchownych*, KDP 33(1933), z. 10-11, s. 385.

²⁵⁵ W dniu 18.06.1933 r., podczas zjazdu Stronnictwa Ludowego w Rakszawie, doszło do rozruchów chłopskich, a o ich wywołanie władze państwowe oskarżyły m.in. ks. W. Bachotę, wskazując na wygłoszone wtedy przez niego kazanie. Wystąpienia chłopskie pojawiły się w tym czasie także w innych miejscowościach zachodniej części diecezji, a na całym jej terytorium atmosfera była napięta. W czasie zamieszek w Rakszawie i w kolejnych dniach doszło do walk z policją, aresztowań chłopów i pacyfikacji wsi; zginęło kilku chłopów i dwóch policjantów. Te działania władz spowodowały dalsze protesty ludności. W związku z zaistniałą sytuacją, bp Barda wydał dwie odezwy, w których wzywał do zachowania spokoju i przestrzegał przed prądami wywrotowymi. Natomiast ks. Bachota został aresztowany przez władze państwowe i wytoczono mu proces sądowy. Bp Barda podjął pewne działania w jego obronie, ale też nakazał rezygnację z parafii; co spowodowało niezadowolenie wielu osób. *Odezwa bp. Bardy w sprawie rozruchów chłopskich*, Przemyśl 24.06.1933, KDP 33(1933), z. 6-8, s. 253-254; *Odezwa bp. Bardy w sprawie rozruchów chłopskich*, Przemyśl 21.07.1933, KDP 33(1933), z. 6-8, s. 254-255; *Zmiany na stanowiskach*

Jako wikariusz kapitulny, w dniach 19-20.09.1933 r. bp Barda uczestniczył w Konferencji Episkopatu na Jasnej Górze, podczas której został powołany w skład trzyosobowej grupy mającej rozpatrywać wnioski Komisji ds. sakramentów świętych w ramach prac przygotowawczych do Synodu Plenarnego²⁵⁶.

Podsumowując okres sprawowania funkcji wikariusza kapitulnego można stwierdzić, że w tym czasie struktury diecezjalne funkcjonowały normalnie, a nawet wydaje się, że bp Barda oczekiwał mianowania na ordynariusza jako naturalnej kolei rzeczy, dlatego podejmował wiele ważnych decyzji.

Obsada diecezji przemyskiej opóźniała się jednak, na co wpłynęło zapewne kilka czynników²⁵⁷. W związku z tym, bp Barda w dniu 23.11.1933 r. wysłał list do charge d'affaires Nuncjatury Apostolskiej w Warszawie ks. prał. Alfredo Paciniego, w którym ujawnił swoje obawy odnośnie do mianowania, a także różne komentarze jakie pojawiały się na ten temat. W dniu 28.11.1933 r. otrzymał odpowiedź, aby nie zwracał uwagi na pojawiające się informacje i czekał na „dobrą nowinę”²⁵⁸.

Jak się okazało, w dniu 25.11.1933 r. bp Barda został przez Piusa XI mianowany ordynariuszem diecezji przemyskiej ob. łac.²⁵⁹. Równocześnie pismem o tej samej dacie papież poinformował przemyską Kapitułę Katedral-

---

i urzędach duchownych, KDP 33(1933), z. 9, s. 329; J. KOZAKIEWICZ, *Chłopi idą do Rakszawy. Sprawozdanie ze wspaniałej manifestacji*, „Piast” 21(1933), nr 27, s. 5; W. WITOS, *Moje wspomnienia*, t. 3, Paryż 1965, s. 350-366, 375-381, 386-387; *Z powiatu łańcuckiego*, „Piast” 21(1933), nr 6, s. 6.

²⁵⁶ AKMK, sygn. TS X/29, Protokół posiedzenia Komisji Ogólnej Synodu Plenarnego, Częstochowa 19.09.1933; AKMK, sygn. TS XIII/91, Protokół Konferencji Episkopatu Polski, Częstochowa 19-20.09.1933; AKMK, sygn. TS X/103, [bp H. Przeździecki], *Rzut oka na prace...*, s. 12-13.

²⁵⁷ O niektórych czynnikach mających wpływ na nominację była już mowa powyżej. Dodatkowo wybór ordynariusza był konsultowany z władzami państwowymi. Ponadto opóźnienia mogły być spowodowane poszukiwaniem innych kandydatów. KPK 1917, kan. 332-334; B. ŻONGOŁŁOWICZ, *Dzienniki 1930-1936*, opr. D. ZAMOJSKA, Warszawa 2004, s. 440, 498-499; K. KRASOWSKI, *Episkopat katolicki...*, s. 11-18, 23-30, 111-124.

²⁵⁸ AAP, bsygn., AbB, Pismo ks. A. Paciniego do bp. F. Bardy, Warszawa 28.11.1933.

²⁵⁹ *Bulla Papieska w sprawie nominacji J. E. Ks. Biskupa Dra Franciszka Bardy, Ordynariuszem diecezji Przemyskiej*, Rzym 25.11.1933, KDP 34(1934), z. 2, s. 17-19; Archiwum Wyższego Seminarium Duchownego w Przemyślu (dalej: AWSDP), sygn. MKS-1, Tekst akademii „Wspomnienia z okresu ubiegłego trzydziestolecia” odbytej w Przemyślu 25.11.1963; *Akademia na uczczenie 25-lecia sprawowania rządów w diecezji przemyskiej przez J. E. Ks. Biskupa Franciszka Bardę i prekonizacji na godność biskupią J. E. Ks. Biskupa Sufragana Wojciecha Tomaki*, KDP 45(1959), z. 1-2, s. 21; W. BONOWICZ, *Biskup Franciszek Barda...*, s. 15.

na, kapłanów i wiernych diecezji o dokonanej nominacji²⁶⁰. W tym samym czasie zawiadomiono o powołaniu ks. Wojciecha Tomaki na urząd biskupa pomocniczego diecezji przemyskiej ob. łac.²⁶¹ Informacje te Stolica Apostolska umieściła w „L'Osservatore Romano” z dnia 4.12.1933 r.²⁶² Zgodnie z obietnicą urzędnik Nuncjatury Apostolskiej w Warszawie ks. Pacini, listem z dnia 4.12.1933 r. poinformował bp. Bardę o otrzymanej telegraficznie z Rzymu wiadomości o zmianach i pogratulował mu wyboru²⁶³.

W dniu 5.12.1933 r. prasa codzienna w Polsce podała wiadomość o nominacjach papieskich²⁶⁴, a Kapituła Katedralna w specjalnym piśmie zawiadomiła duchowieństwo, pisząc: „Skończyło się nasze sieroctwo. Módlmy się o błogosławieństwo Boże dla Najdostojniejszego Arcypasterza diecezji i dla Najprzewielebniejszego Jego Pomocnika”²⁶⁵.

W dniu 15.01.1934 r. obaj nominaci odebrali w Nuncjaturze Apostolskiej w Warszawie bulle papieskie i złożyli na ręce nuncjusza przepisane prawem wyznanie wiary i przysięgę²⁶⁶. Dzień później, w Kancelarii Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej na Zamku Królewskim w Warszawie, wobec głowy państwa bp Barda złożył uroczystą przysięgę na wierność Rzeczypospolitej Polskiej²⁶⁷. W dniu 17.01.1934 r. w przemyskim pałacu biskupim odbyło się

---

²⁶⁰ *List Piusa XI do Kapituły Katedralnej, duchowieństwa i wiernych diecezji przemyskiej*, Rzym 25.11.1933, KDP 34(1934), z. 2, s. 19-21; AWS DP, sygn. MKS-1, Tekst akademii „Wspomnienia z okresu ubiegłego trzydziestolecia”...; *Akademia na uczczenie 25-lecia...*, s. 21.

²⁶¹ AAP, bsygn., Tabele służbowe, Bp Wojciech Tomaka; AWS DP, sygn. MKS-1, Tekst akademii „Wspomnienia z okresu ubiegłego trzydziestolecia”...; *Bulla Papieska w sprawie nominacji J. E. Księdza Biskupa Sufragana Dra Wojciecha Tomaki*, Rzym 25.11.1933, KDP 34(1934), z. 2, s. 21-25.

²⁶² Archiwum Akt Nowych w Warszawie (dalej: AAN), sygn. 14/458, Pismo MSZ do MWRiOP, Warszawa 6.12.1933.

²⁶³ AAP, bsygn., AbB, Pismo ks. A. Paciniego do bp. F. Bardy, Warszawa 4.12.1933.

²⁶⁴ AWS DP, sygn. MKS-1, Tekst akademii „Wspomnienia z okresu ubiegłego trzydziestolecia”...; *Objęcie rządów diecezji przez Jego Ekscelencję Najprzewielebniejszego Ks. Biskupa Ordynariusza Dra Franciszka Bardę i Jego intronizacja oraz konsekracja Jego Ekscelencji Ks. Biskupa Sufragana Dra Wojciecha Tomaki*, KDP 34(1934), z. 2, s. 40; *Akademia na uczczenie 25-lecia...*, s. 21.

²⁶⁵ AWS DP, sygn. MKS-1, Tekst akademii „Wspomnienia z okresu ubiegłego trzydziestolecia”...; *Do W. Duchowieństwa diecezji*, KDP 33(1933), z. 12, s. 431.

²⁶⁶ *Objęcie rządów diecezji...*, s. 40.

²⁶⁷ AAN, sygn. 14/454, Tekst przysięgi złożonej przez bp. F. Bardę, Warszawa 16.01.1934, p. 207; AAN, sygn. 14/454, Pismo Kancelarii Cywilnej Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej do MWRiOP, Warszawa 18.01.1934, p. 206; *Objęcie rządów diecezji...*, s. 40.

uroczyste posiedzenie Kapituły Katedralnej, w czasie którego bp Barda okazał bullę papieską, po przeczytaniu której oficjalnie objął rządy w diecezji²⁶⁸.

W najbliższą niedzielę 21.01.1934 r. odbył się ingres do katedry i in-tronizacja nowego ordynariusza oraz konsekracja bp. W. Tomaki. Podczas uroczystości, bp Barda wygłosił programowe przemówienie, które zostało także wydrukowane jako list pasterski do diecezjan²⁶⁹.

Od tej pory rozpoczął rządy jako 66. biskup diecezji przemyskiej obrządku łacińskiego²⁷⁰.

---

²⁶⁸ *Objęcie rządów diecezji...*, s. 40.

²⁶⁹ AAP, sygn. 2676, Kronika Małego Seminarium, cz. 2, s. 9-10; *Porządek nabożeństwa w katedrze przemyskiej ob. łac. w niedzielę dnia 21 stycznia 1934 [r.] jako w dniu ingresu Najprzew[ielebniejszego] Ks. Biskupa Ordynariusza Dra Franciszka Bardy i konsekracji Najprzew[ielebniejszego] Ks. Dr. Wojciecha Tomaki na biskupa sufragana przemyskiego*, Przemyśl 1934, passim; *List pasterski bp. F. Bardy*, Przemyśl 21.01.1934, KDP 34(1934), z. 1, s. 1-8; *Objęcie rządów diecezji...*, s. 40-43; *Akademia na uczczenie 25-lecia...*, s. 21-22; K. R. PROKOP, *Sukcesja apostolska pasterzy Kościoła przemyskiego w XIX i XX stuleciu*, „Premislia Christiana” 2004/2005, t. 11, s. 208.

²⁷⁰ W opracowaniach pojawia się także, że był on 65 biskupem diecezji przemyskiej. Różnica wynika z tego, że schematyzmy przedwojenne wymieniały bp. Bardę jako 65 ordynariusza, zaliczając do poprzedników także ks. Szymona Ługowskiego, który wybrany w 1583 r. na przemyską stolicę biskupią, zmarł przed konsekracją; nie uwzględniały zaś one dwóch biskupów z okresu przed formalną erekcją diecezji w 1375 r., gdy była ona raczej tytularna i zależna od Stolicy Apostolskiej. Natomiast ks. J. Ataman w swoim opracowaniu podaje, że bp Barda był 66 ordynariuszem, zaliczając do poprzedników dwóch biskupów sprzed 1375 r., ale nie uwzględniając ks. Ługowskiego. Za poglądem ks. Atamana idą m.in. wydawcy powojennych schematyzmów diecezjalnych. *Schematismus [...] 1934*, Premisliae 1934, s. 16; *Rocznik Archidiecezji Przemyskiej 1997. Album...*, s. 20-22; J. ATAMAN, *Zarys dziejów diecezji przemyskiej obrządku łacińskiego*, Przemyśl 1985, s. 2-3, 92-94.